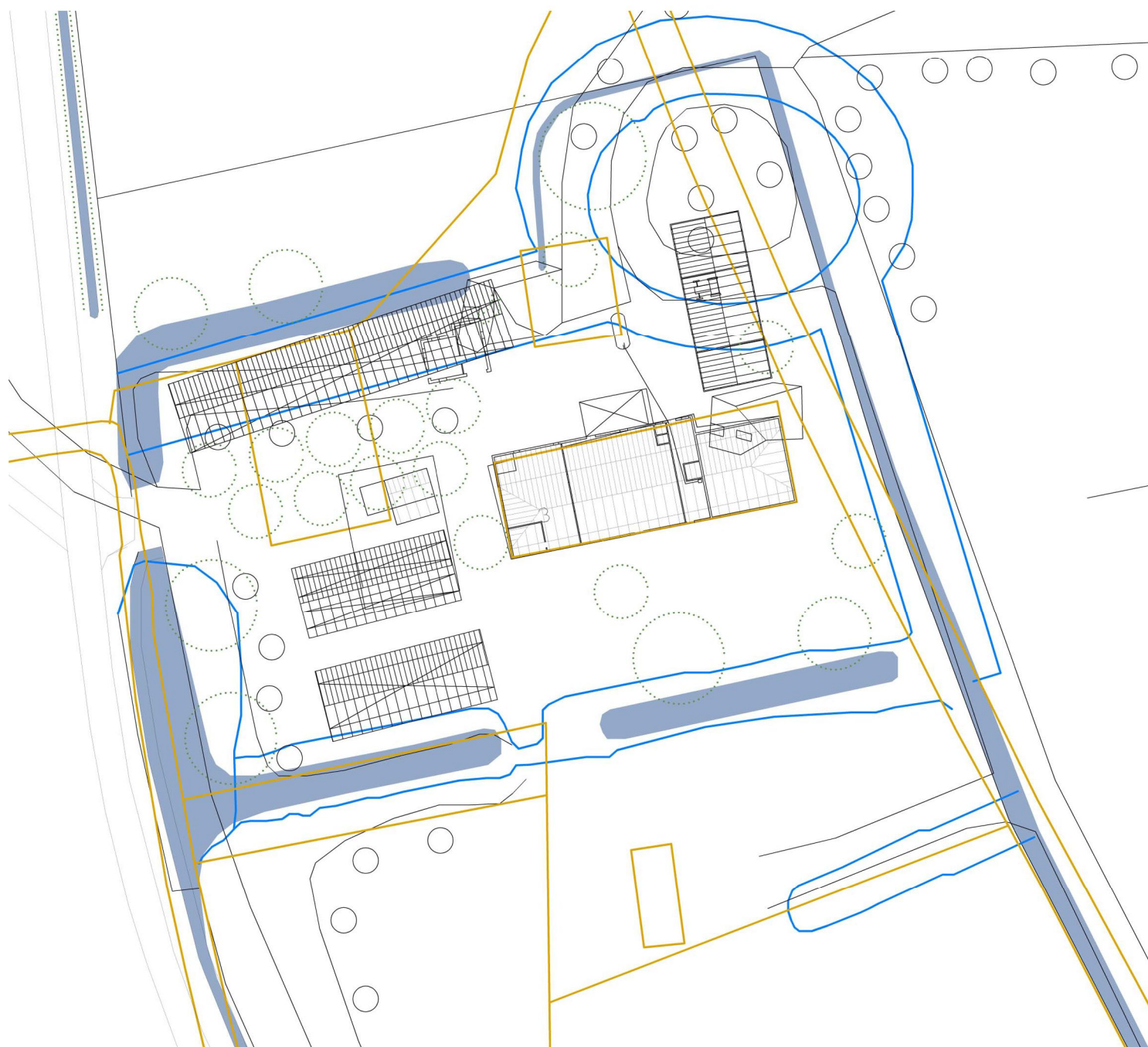

De Commandeurshoeve te Esp, Bakel

INHOUDSOPGAVE

1. Inleiding	4
2. Samenvatting	5
3. Locatiegegevens	
3.1. Adresgegevens, topografische - Kadastrale kaart	6
3.2. Redengevende omschrijving Gemeentelijk monument	8
4. Inventarisatie	
4.1. Geomorfologie	10
4.2. Archeologie	11
4.3. Historische ontwikkeling – archiefstukken	17
4.4. Historische ontwikkeling - kaartmateriaal en beeldmateriaal	19
4.5. Historische foto's	23
5. Architectonische kaders,	
5.1. Vergunningstekeningen	27
5.2. Inmetingstekeningen	30
5.3. Bouwtechnische verkenning exterieur	31
5.4. Bouwtechnische verkenning interieur	35
6. Analyse	
6.1. Locatie	55
6.2. Typologie boerderij	59
7. Waardestelling	
7.1. Tijdsbepaling	67
7.2. Waardestelling	68
8. Aanbevelingen	69
9. Bronvermelding	71
10. Bijlages	72

1 Inleiding

Aanleiding voor dit onderzoek is de verkoop van dit gemeentelijk monument en het voornemen van de nieuwe eigenaars om die te verbouwen en te splitsen in twee eenheden.

Waar bij veel onderzoeken het een opgave is om aanvullende informatie te vinden naast de gebruikelijke kadastrale gegevens en tekeningen uit de archieven, was hier het omgekeerde het geval. Het rijke verleden van de Duitse Orde en de oude benaming 'Commandeurshoeve' hebben tot de verbeelding gesproken en is reden geweest voor zowel archeologisch als bouwhistorisch onderzoek. Beide aspecten zijn gedocumenteerd in resp. rapportages van BAAC en in het door Theo Kanter en Simon van Wetten samengestelde boekje (T)Es(p)buukske.

Daarnaast is een boerderij toch ook vooral een utiliteitsgebouw dat steeds aangepast wordt aan de eisen van het veranderende boerenbedrijf. Dat heeft grote invloed op de inrichting van het erf en de posities van stallen, schoppen en schuren, maar ook op de indeling van de boerderij zelf.

Ook deze vele aanpassingen vormen extra lagen in dit onderzoek.

Het doel van dit onderzoek is toch vooral het inventariseren, analyseren en waarderen van de bebouwing en het erf, om met het resultaat hiervan op een verantwoorde manier de transitie naar een dubbele woning te ondersteunen. Er is daarom gekozen om vooral de fysieke en ruimtelijke aspecten te onderzoeken en de grote hoeveelheid geschreven archiefmateriaal niet of nauwelijks daarbij te betrekken. De benodigde basiskennis hiervan komt vooral uit het bovengenoemde boekje.

Het bewustzijn dat het hier om een bijzondere historische plek gaat blijkt uit de aanduiding 'Commandeurs of Espesche hoeve' die al in 1912 op de gevel aanwezig was. Dit bewustzijn, aangevuld met een grote nieuwsgierigheid, heeft ook doorgewerkt in de vele activiteiten die Theo Kanter heeft ondernomen om de geschiedenis van de hoeve te onderzoeken en in kaart te brengen. Zonder dit werk en de bereidheid om zijn kennis met ons te delen had dit onderzoek nooit de diepgang kunnen krijgen die het nu heeft, waarvoor dank.

2 Samenvatting

De Commandeurshoeve ligt soeverein op een omgracht erf. De omringende grachten zijn gereconstrueerd op basis van archeologisch onderzoek begin 21^e eeuw. Op de Hoevekaart (van vóór 1789) zijn deze grachten als min of meer gelijkwaardig aangegeven, terwijl het onderzoek duidelijk maakte dat dit in het veld niet het geval was. Het is daarom niet geheel duidelijk welke grachten onderdeel zijn van de zgn. moated-site en welke een rol vervulden in de afwatering van het laaggelegen drassige gebied vlak bij de Peelrandbreuk.

De kadastrale kaart van 1832 maakt duidelijk dat de ontsluiting van de hoeve in die tijd minder monumentaal was dan nu het geval is. De aanwezigheid van een grote schop, haaks voor de boerderij, die pas in 1931 van de kadastrale kaart verdwijnt, suggereert in combinatie met ondersteunend fotomateriaal, dat de zuidzijde, lange tijd de voorzijde was. In dat jaar wordt een inham aangebracht in de noordgevel waardoor het mogelijk werd om daar de entree te plaatsen.

De boerderij heeft veel verbouwingen doorgemaakt, die vooral in noord- en westgevel herkenbare sporen heeft achtergelaten. De oost- en zuidgevel zijn minstens net zo vaak verbouwd, maar hebben door de grondigere ingrepen een samenhangender uiterlijk. Het stalgedeelte van de zuidgevel oogt wat dat betreft authentiek, terwijl bij de oostgevel te geforceerd is geprobeerd het verleden terug te brengen.

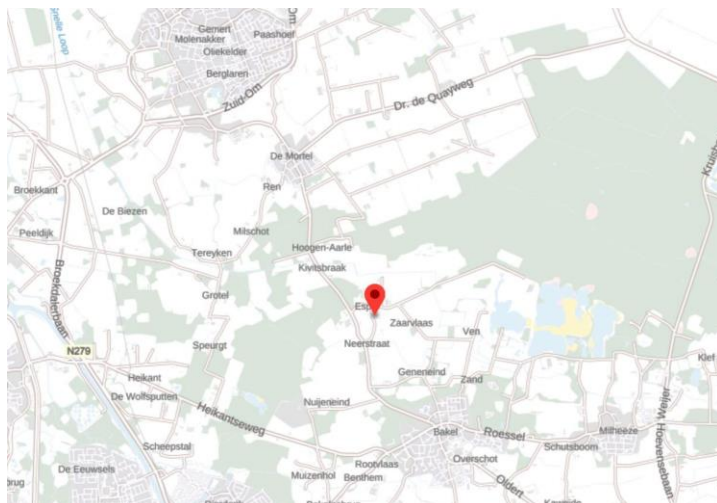
De functieveranderingen hebben ook in het interieur haar gevolgen gehad. Van het oorspronkelijke dubbele ankergebint zijn de bovenste ankerbalken verdwenen en alleen de sleuven in drie paar stijlen getuigen daar nog van. De sleuven in de wormen tonen aan dat dit gebint in een consequent stramien in de hele boerderij incl. woongedeelte doorliep. De overgang van grub- naar potstal heeft ervoor gezorgd dat deze ritmiek werd aangepast met een extra spant en in het woongedeelte is een spant geheel verdwenen. De brandmuur valt buiten deze systematiek.

Het oorspronkelijke doorlopende stramien in de boerderij en de mindere mate van betrouwbaarheid van de Hoevekaart wekken de gedachte op dat de oorspronkelijke 'huijsplaets' wellicht geen onderdeel was van de bestaande boerderij, maar later in de grote schuur is ingebouwd.

Voor de waardestelling verwijzen wij naar paragraaf 7.2

3 Locatiegegevens

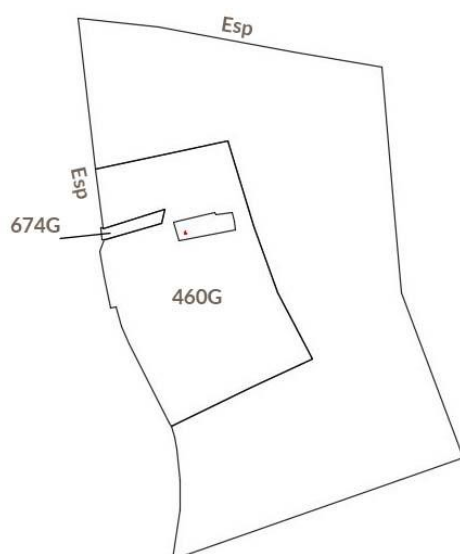
3.1. Adres, kadaster en kerngegevens monument

Adresgegevens

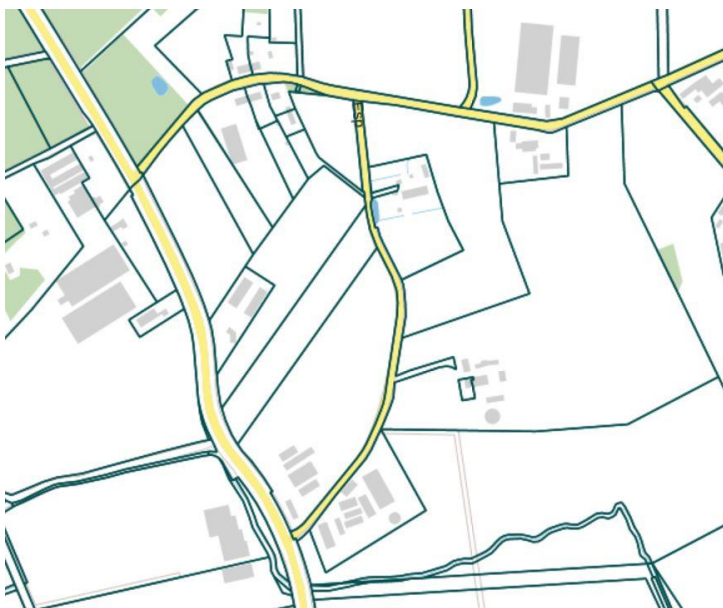
Adres	Esp 3
Postcode en plaats	5761 RD BAKEL

Kadastrale gegevens

Kadastrale gemeente	Bakel
Sectie	G
Kadastraal nummer	460 opp.13.093m ²
	674 opp 254m ²

De inham met kadastraal nummer 674G is nu nog gemeentelijk eigendom, maar zal aan de nieuwe eigenaars worden overgedragen.

Actuele verkaveling omgeving

Kerngegevens Gemeentemonument

Naam :	Espse of Espese Hove
Bouwjaar :	voor 1832
Artefacten :	restant omgrachting
Groenelementen :	toegangslaen populieren
Bouwtype :	langgevelboerderij
Bouwtijl :	skeletbouw

Kerngegevens Archeologisch monument

Nummer	15509
Waarde	Terrein van hoge archeologische waarde
Toponiem	Ten Hogen Aarle

Archeologische Vondstcomplexen Provincie

GEMEENTE	Gemert-Bakel
LOCATIE-ID	1534
JAAR VAN OPGRAVING	2002
PERIODE	lme - nt
PLAATS	Bakel
TOPONIEM	Espesche Hove

LOCATIE-ID	1535
JAAR VAN OPGRAVING	2003
PERIODE	me - nt
PLAATS	Bakel
TOPONIEM	Espesche Hove

3.2 Redengevende omschrijving gemeentelijk monument

Uittreksel Inventarisatieformulier Gemeentelijke monumenten (datum onbekend)

De bouwmassa is nog in originele staat van tenminste 100 jaar. Later zijn niet passende varkensstallen bijgebouwd

De voorgevel is nog in originele staat met oorspronkelijke raam- en deurindeling. Het keukenraam aan de noordzijde niet passend bij dit pand qua afmeting. De ramen in noord- en oostgevel zijn buiten draaiend dus enigszins storend voor dit monumentaal pand.

Het hier omschreven pand betreft een langgevel boerderij. Het bouwlichaam wordt gevormd door een eikenhouten skelet. Dit bestaat uit een aantal gebinten, die door amberbalken, bovenplaten, korbelen enz. door middel van pen- en gatverbindingen met elkaar verbonden zijn. Het geheel rust op gemetselde poeren, d.m.v. zware eikenhouten stijlen. Op het skelet rust een eikenhouten sporenkap. Het dak, een zadeldak met 2 wolfseinden, is bedekt met riet en oud Hollandse pannen. De westelijke eindgevel, die enkele verbouwingen heeft ondergaan, dwingt desondanks historisch respect af.

De[noordgevel] is gemetseld in veldovensteen en platvolgevoegd. De lange zuidgevel is begin deze eeuw stijlvol vernieuwd in vormbaksteen, gemetseld in kruisverband. De oost- en noordgevel van het woongedeelte wat storend vernieuwd, gemetseld in willekeurig verband, wat niet passend is voor zo'n pand. Boven de kozijnen zijn voorzien van segmentboogjes, wat niet passend is. Ook het metselen van een tweetal lisanen in de kopgevel komt wat vreemd over. Het lagere schuur-stal gedeelte is nog wel van de vorige eeuw en nog vrij origineel. De boerderij is gebouwd op de hier algemeen gebruikte methode van voor 1850, maar dwingt qua muurdikten en afmetingen beslist respect af. Men moet bedenken dat deze boerderijen destijds in zijn geheel met stro gedekt waren en veel wanden in hout en stro gemaakt werden. Dit stro moest iedere 10 a 20 jaar vernieuwd worden, zodat de boerderijen continu in renovatie zijn geweest, vandaar de soms wat vreemde constructies.

Door de ligging van dit pand blijkt duidelijk dat dit een van de oudste boerderijen van Bakel is.

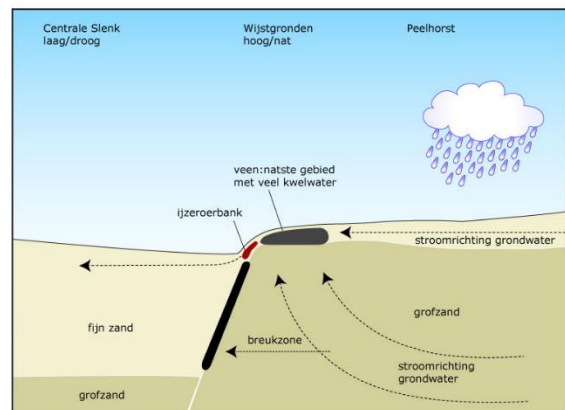
In het jaar 1300 al had de commandeur van Gemert op Esp een hoeve. In het begin was het een jachtgebied, de Hoge en de Lage Aarle. Het grootste gebouw kreeg de naam "de Commandeurshoeve". Deze was voorzien van een gracht, waarvan een gedeelte nog bestaat. Herhaaldelijk is het gebouw vergroot en versterkt. Op het erf is een paalconstructie van een oud gebouw gevonden, met veel leisteen in de grond. De omgeving van het object is zeer mooi en beeldbepalend. Het gebouw heeft een rijke historie.

Samen met de oude straat een van de oudste nederzettingen in Bakel.

De boerderij heeft door afmetingen en bouw altijd respect afgedwongen.

4 Inventarisatie

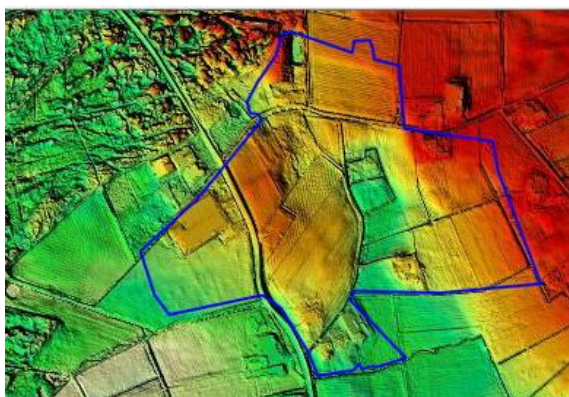
4.1. Geomorfologie

Luchtfoto met Peelrandbreuk tussen de gele pijlen (bron Bingmaps) en doorsnede peelrandbreuk. Grondwater stroomt richting lagergelegen slenk, stuit op ondoordringbare kleilagen en komt als kwel weer aan de oppervlakte (Illustratie: Erik-Jan Bosch, Naturalis)

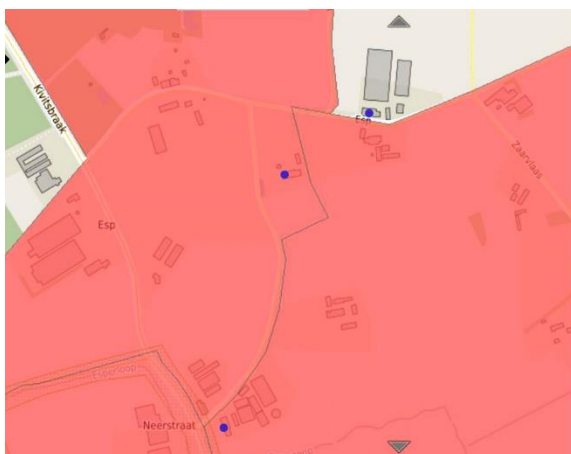
De locatie ligt ca. 80m. ten westen van de peelrandbreuk die hier zowel in het land als vanuit de lucht goed te herkennen is. Het terrein ligt aanzienlijk lager dan het gedeelte op de Peelhorst zoals bijgaande afbeelding toont. Omdat het ingesloten ligt tussen de hoger gelegen akkers westelijk van het terrein is het relatief vochtig. Het land schijnt, door de hogere temperatuur van het grondwater dat vanuit de horst oversijpelt in de slenk, een langere groeiperiode te hebben (een snee extra hooi)

In de inventarisatie die in 2016 voor de gemeente Gemert-Bakel is opgesteld maakt de hoeve maakte deel uit van het akkercomplex Esp dat bestaat '... uit een open en bolle akker gelegen aan weerszijden van de oude doorgaande weg. Het gebied betreft een gemengd gebied: een grote open akker en enkele groepen met kampen. Het westelijk deel van de open akker is in enkele ruime percelen verdeeld, het oostelijk is één groot perceel. De open akker grenst aan de Esperloop'. (bron: het archeologiebureau 2016)

Fragment Algemene Hoogtekaart Nederland en overzicht grote open bolle akker (oranje) en kampen (geel)

4.2. Archeologie

- Historische geografie vlak buiten Cultuurhistorisch Landschap
- Bouwkunst

Kaartbank Brabant
laag: Erfgoedinformatie CHW2000

- Archeologische monumenten
- Indicatieve Archeologische Waarden
- Hoog of middelhoog
- Laag

Kaartbank Brabant
laag: Rijksinformatie Erfgoed

Zowel bij het RCE als bij de provincie staat het terrein aangemerkt als archeologisch monument van hoge waarde.

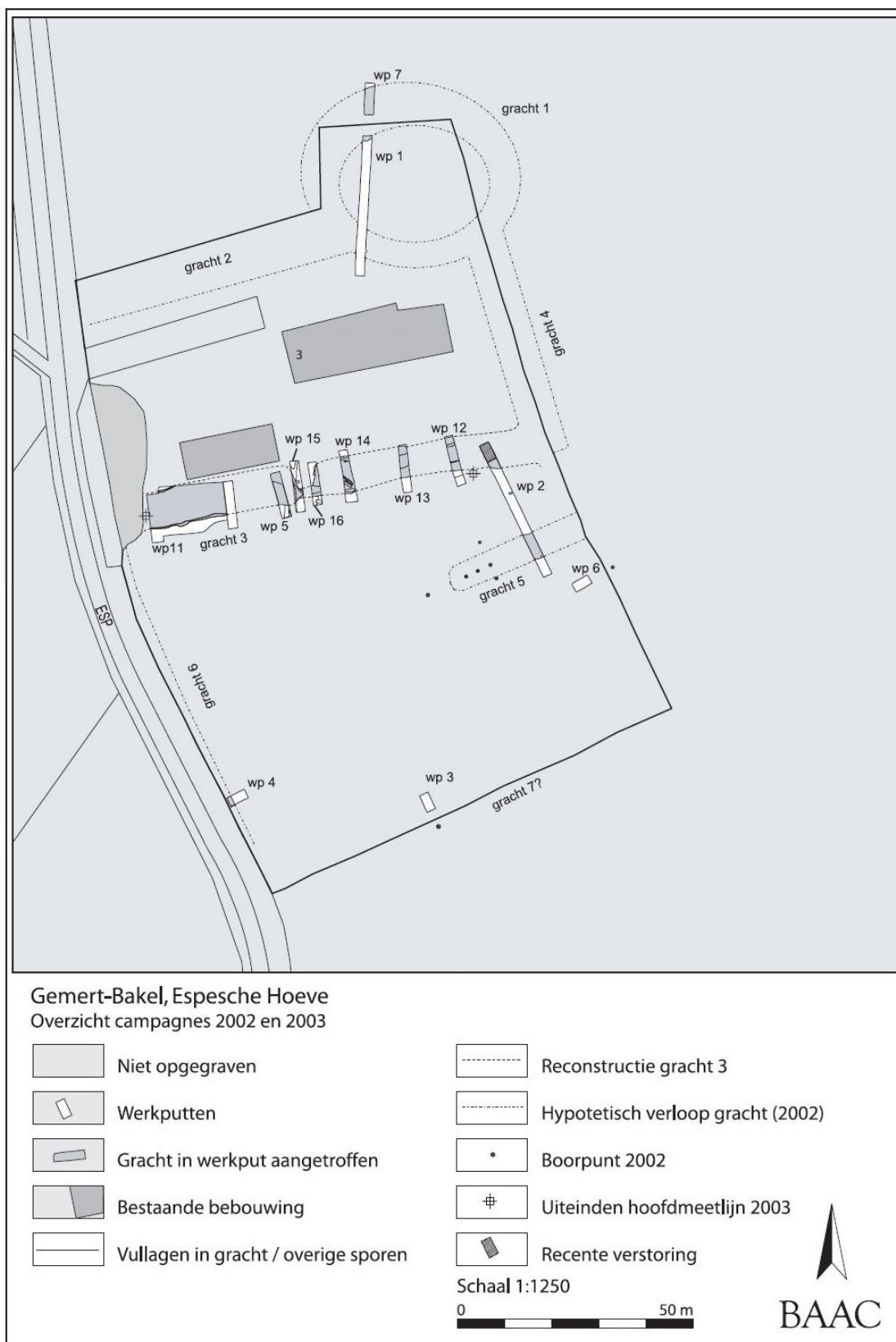
In opdracht van een reconstructiecommissie van de gemeente Gemert-Bakel is er tussen 2002 en 2004 archeologisch onderzoek gedaan naar een mogelijk aanwezig grachtenpatroon rond de Espesche hoeve met het achterliggende idee om, als het vermoeden juist is, hiervan een gedeelte later te reconstrueren.

De rapporten tonen aan dat die grachten er inderdaad gelegen hebben. Het definitieve onderzoek is als bijlage¹ toegevoegd en alleen de conclusie en een overzicht van de opgravingen worden hier opgenomen:

Uit alle onderzoeken van de Espesche hoeve blijkt dat het eerste gebruik van het terrein voorlopig te dateren is in de 15e eeuw. Een stenen gebouw binnen gracht 1 dateert uit deze periode. Waarschijnlijk is in deze periode ook gracht 3 aangelegd; waarbij mag worden aangenomen dat ook de oudste bebouwing van het terrein tussen grachten 2, 3, 4 en 6 in deze periode dateert. Rond het begin van de 16e eeuw is gracht 3 opgeschoond. In de loop van de 16e eeuw is de gracht alweer gedempt, waarna een kleinere gracht of kuil is gegraven die tegen het einde van de 16e eeuw is opgevuld met houtskool en dakpanresten, mogelijk afkomstig van een brand in de boerderij. De huidige hoeve, die minimaal uit de 17e eeuw dateert, kan hierna gebouwd zijn. (BAAC 2004).

Op basis van dit onderzoek konden de grachten 2, 3 en 4 zoals ze hier gestippeld zijn aangegeven worden gereconstrueerd.

¹ Zie bijlage II en III

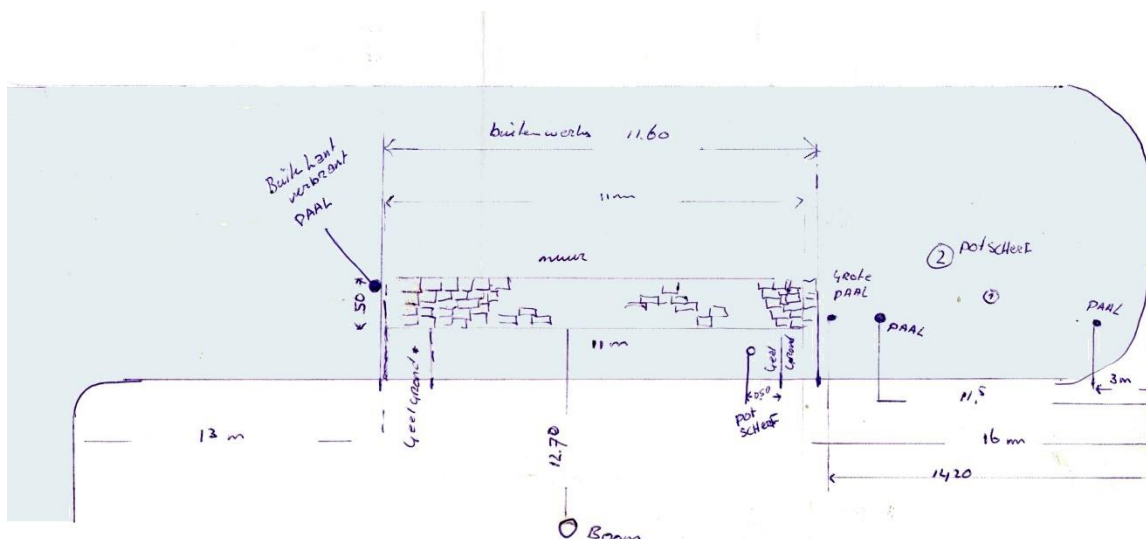

Overzicht van de opgravingen 2002 en 2003. Het vermoedelijke verloop van de gracht 3 is gereconstrueerd, het verloop van de overige grachten is hypothetisch, gebaseerd op Mooren 2003.

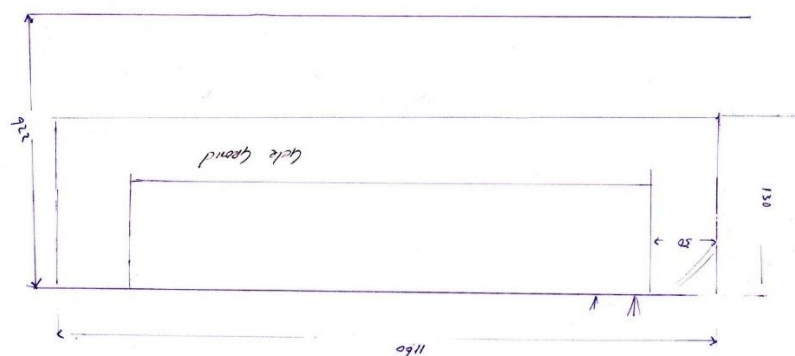
Nader onderzoek Dhr. T. Kanters.

In de periode na het onderzoek van BAAC heeft de toenmalige eigenaar Theo Kanters nog een aantal opgravingen gedaan in en om de boerderij.

Bij de reconstructie van gracht 2 werden er diepgelegen fundamenteen aangetroffen van 50 cm. breed en 11.6m. lang. De ligging kwam nagenoeg overeen met de positie van een bouwwerk op een kadastrale tekening uit 1832.

Overzicht opgraving fundament schop met in blauw de contour van de noordelijke gracht.

In de boerderij was de aanleiding daarvoor was de noodzaak een aantal verrotte stijlen te verwijderen en poeren te versterken. Dit heeft geleid tot een zestal rapporten die als bijlage zijn opgenomen. Van één van de stijlen is middels dendrochronologisch onderzoek komen vast te staan dat de laatste jaarring dateert van 1495.²

Het gebint nabij de westgevel: links de zuidelijke stijl, midden en rechts de noordelijke, met in het midden de telmerken op stijl en schoor

Tussen het eerste en tweede travée zijn in de ondergrond muurdammen gevonden waarvan de functie niet konden worden geduid of waaraan geen datering kon worden gekoppeld. De bestaande (herstelde) poeren in as 2 staan iets excentrisch ten opzichte van de onderliggende, zeer zware, fundering.

Diepgelegen fundamenteën in noordwesthoek.

Excentrische poer onder nieuw opgemetselde poer

² Zie bijlage IV

A close-up photograph of a corner in a room undergoing renovation. The wall is in a state of disrepair, with large sections of white plaster peeling away to reveal a dark, textured substrate. Below the damaged plaster, a section of red brickwork is visible, partially covered by a layer of light-colored, sandy material. A red and white striped measuring tape is placed vertically against the wall to provide a scale. To the left, a blue metal frame or ladder is partially visible. The floor is covered in a thick layer of dust and debris.

This photograph shows a close-up view of the base of the wall of the 'Tomb of the Lioness'. The wall is constructed from large, irregular, reddish-brown stone blocks. A horizontal line of red and white paint is visible on the wall, likely for scale or measurement. A black cable runs vertically along the wall. The foreground shows the excavated ground, which is a mix of brown soil and small stones.

15

4.3 Historische ontwikkeling – archiefstukken

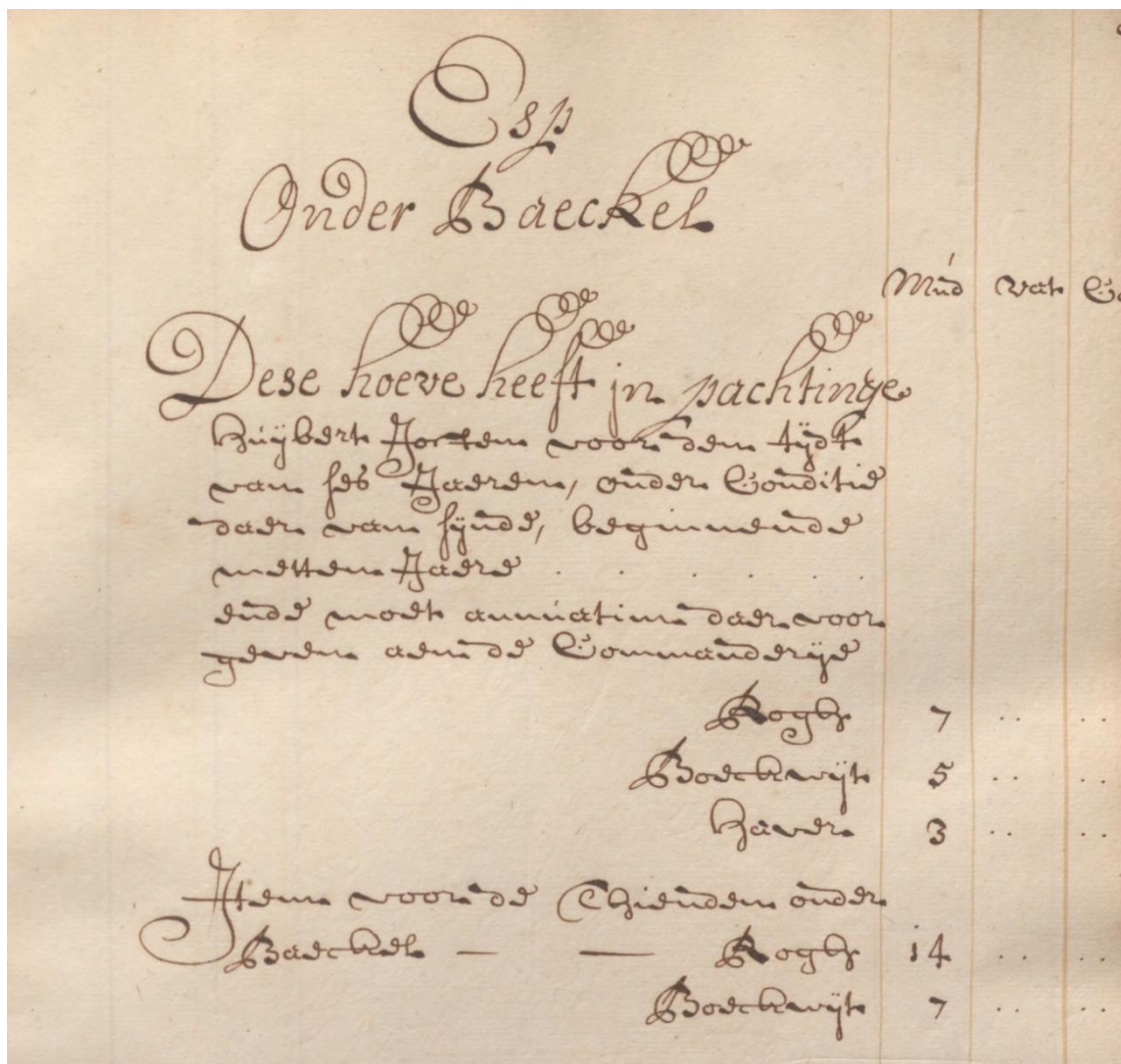
Al sinds 1350 komt de naam Esp voor in de archieven en er is nadien een grote hoeveelheid verwijzingen naar deze locatie. Het voert in het kader van dit onderzoek te ver om daar een uitputtend overzicht van te maken. Voor deze gegevens en die van de diverse eigenaars resp. pachters van de hoeve verwijzen we naar de bijlagen van het boek van Theo Kanters (T)Es(p)buukske (Kanters 2016).

Een kort overzicht van vermeldingen waarin de bebouwing specifiek genoemd is in onderstaande tabel opgenomen. Hierbij dient wel te worden gerealiseerd dat het begrip hoeve niet altijd een bouwwerk beduidt. Een hoeve is oorspronkelijk een landstuk van bepaalde grootte, de hoeveelheid grond waarvan een boer met zijn gezin kon leven.

De definitie van een hofstad is ook ambivalent. Het betreft de grond, waarop een hof met zijne bijgebouwen [...] staat; bij uitbreiding de boerenwoning, de hofstede zelve. In Noord-Holland wordt hiermee ook een monumentale pachtboerderij of boerderij met ingebouwde herenkamer voor de geldschieder omschreven.

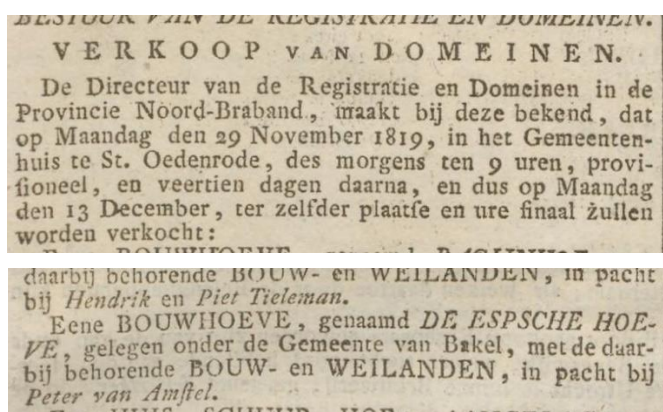
1381 - 1421	h	Vermeldingen in Helmondse cijnsboeken, begin 15e eeuw waarschijnlijk meerdere hoeven op Esp
1423	Bo	Verwerving hoeve door Jan van Amstel
1424 - 1425	Bo	Die hoeve Esp
1425 - 1428	bo	Vant goet 'tot Espe'
1443 - 1444	bo	Woonhuys en een hoeve daarvoor gelegen op Espe
1451 - 1452	bo	De hoeve tguet 'tot Espe op Espe
1452 - 1453	bo	Een hostad op Espe
1455 - 1456	bo	Een hoeve op Esp, groot 4 mudzaad Peellandse maat*
1467-1468	bo	De hoeve in Espe
1469 - 1470	bo	Een huis op Esp
1472 - 1473	bo	Een hoeve op Espe
1475 – 1476	bo	Een hoeve vernadert op Espe
1483	bhic	Van Eynatten koopt Esp voor de Commanderij
1503	bo	Hof, hofstad en schuren
1700	L	Die hoeve Esp
1810	I	Eigenaar Hertog van Reggio, Boerenhuis, gebouwen, bouw en weiland in gebruik bij Jan de Willem Janssen, bouwman te Bakel, gepacht door Peter van Ansem, bouwman te Aarle Rixtel
1816	a	Hoef met keuken, kelder, kamer, geut en bakhuis, paardenstal, varkenskooij, schapstal, schop met kippenstok
1819	D	Verkoop van de domeinen Eene BOUWHOEVE, genaamd DE ESPESCHE HOEVE, gelegen onder de Gemeente van Bakel, met de daarbij behorende BOUW- en WEILANDEN, in pacht bij Peter van Amstel.
1833		huis, stal, schuur, schaapsstal, bakhuis en verder getimmerte, hof, moeras, heide en weilanden
1909	D	Espesche hoeve te Bakel 26.40.82 H, voor 6 jaren te huur. Verhuurder Everard Scheidius, grondeigenaar te Arnhem
1931		Huis, stal, schuur, bakhuis

- * mudzaad is ongeveer hectare, vier mudzaad is de maat horend bij één hoeve en één ploeg

Staatje uit 1700 van Esp Onder Bakel: hoeve, rogge, boekweit, haver

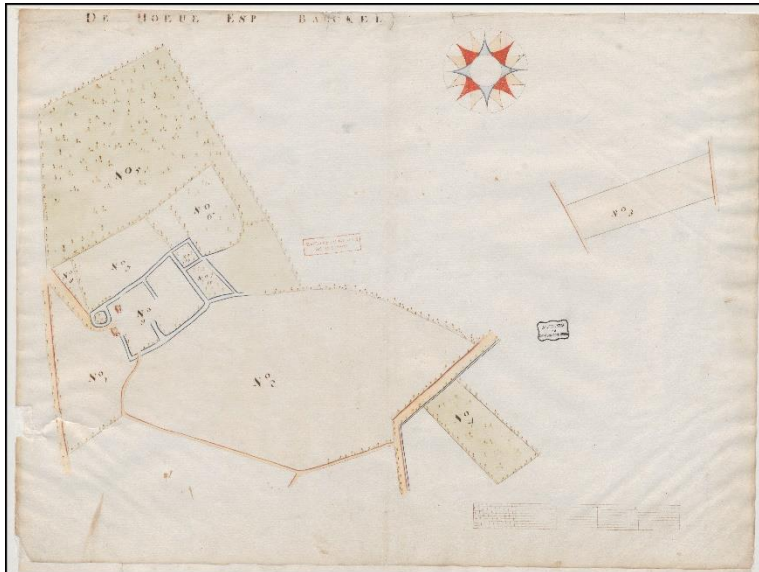
Uit : Leggerboek van alle goederen hoeven, Landerijen. Molens, Thiendens en Erffpachten...

Twee advertenties met betrekking tot de Espesche hoeve, links uit de Oprechte haarlemsche courant met de aankondiging van de verkoop van Domeinen op 29 11 1819 en rechts uit het Weekblad van de NCB no. 466 1908 waarin de Espesche hoeve te huur wordt aangeboden, 26.4 Ha voor 6 jaar ingaande in 1909

4.4. Historische ontwikkeling - kaartmateriaal en beeldmateriaal

De oudste kaart waarop de Hoeve te Esp wordt aangegeven dateert van voor 1789. Op deze kaart, die er één uit een reeks van kaarten van alle hoeves van de Commanderie, zijn 11 grondstukken aangegeven, waarvan in een bijbehorende memorie uit 1788(?) het gebruik en het oppervlak wordt aangegeven. De kaart geeft een globaal beeld van de vorm van de percelen en in dit specifieke geval van de grachten en de bebouwing die er stond. De memorie maakt onderscheid tussen land, weijde, broek, campken, boomgaard en bos.

- Hoeve onder Baeckel, genaemt de Esp,
- 1 het eerste stuk lant
 - 2 een stuck lant, het Groove Velt,
 - 3 lant,
 - 4 weijde,
 - 5 broek of weijde,
 - 6 weijde,
 - 7 weijde,
 - 8 weijde - campken (akker)
 - 9 boomgart met de huijs plaetse,
 - 10 boschken,
 - 11 campken weijde

Op de kaart is onder no.9 een boomgart met de huijs plaetse beschreven. Later zullen we zien dat de ligging van de grachten redelijk overeenkomt met de kadastrale kaarten en archeologische onderzoeken. En hoewel de bebouwing geabstraheerd is, is er toch onderscheid gemaakt in de vormgeving van de twee. Het huis binnen de grachten heeft een front en op twee niveaus ramen, het andere heeft meer weg van een schuur. Onderstaand fragment van de kaart is gedraaid waardoor het noorden aan de bovenzijde ligt. Opvallend dat de entree die het zwaarst staat aangegeven richting het noordoosten loopt, richting de Peel. Een tweede bescheidener toegang komt recht tegenover de entree van het eerste huis uit.

Op de eerste kadastrale minuut zijn de grachten nog deels aanwezig. Gracht 3 en 4 uit de reconstructie van BAAC zijn nog te herkennen. Van gracht 7 rest nog een kleine sloot. Op deze kaart staan drie in twee kleuren rood ingevulde bouwwerken aangegeven. Ten zuiden daarvan staat nog een vage aanduiding van een gebouwtje.

De maten van de grootste rechthoek komen overeen met die van de huidige boerderij. Dit betekent dat het blok ervoor haaks over de huidige entree stond.

De ligging van de weg die van het noorden afbuigt richting de locatie komt nagenoeg overeen met die van de kaart van rond 1788. Ze komt recht voor de schuur uit.

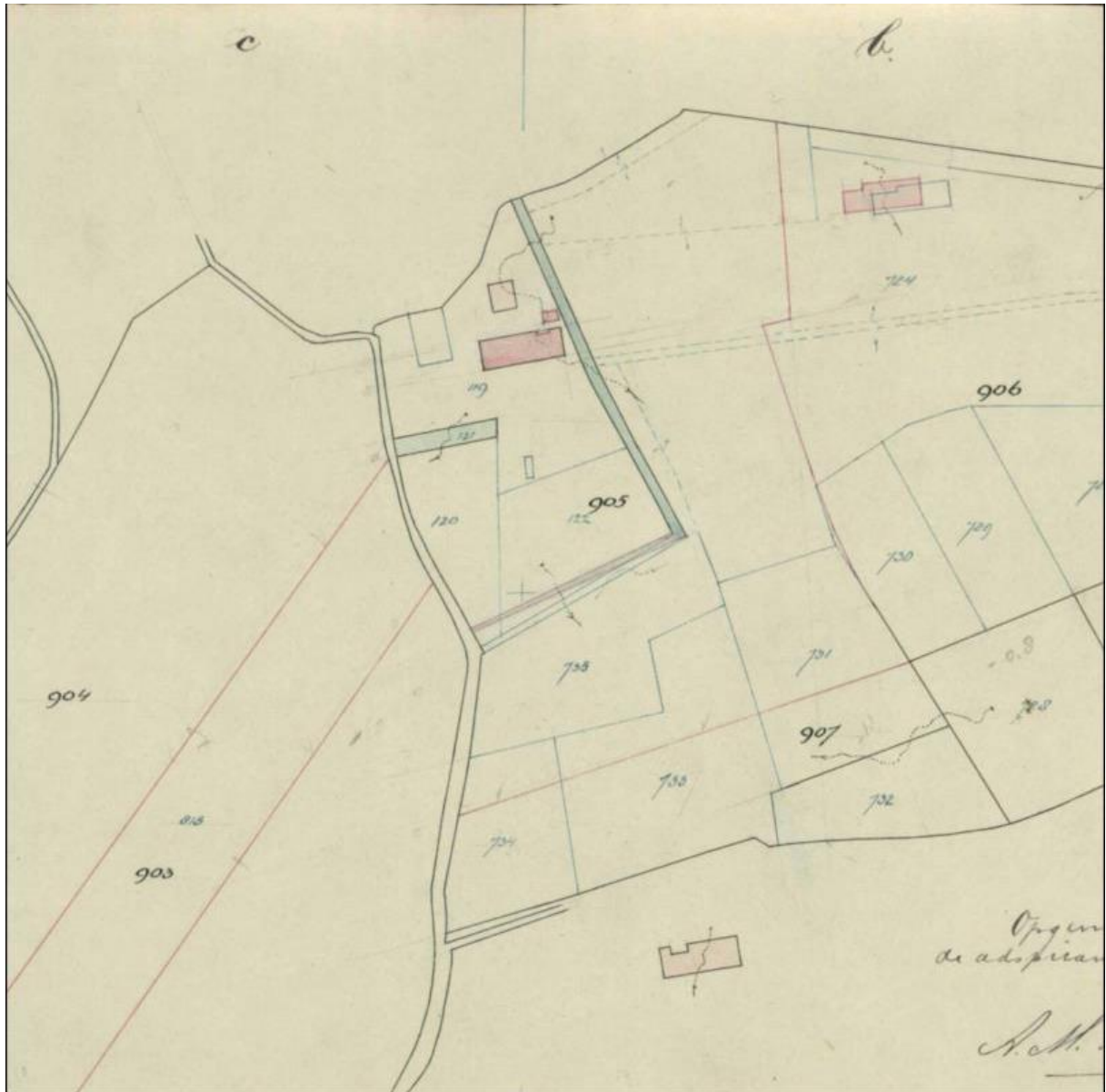
De noordelijke grens van kavelnummer 119 met perceel 117 wordt gevormd door de gebogen rand van het hoger gelegen bouwland (zie hoogtekkaart) en volgt nog enigszins het pad naar de peel.

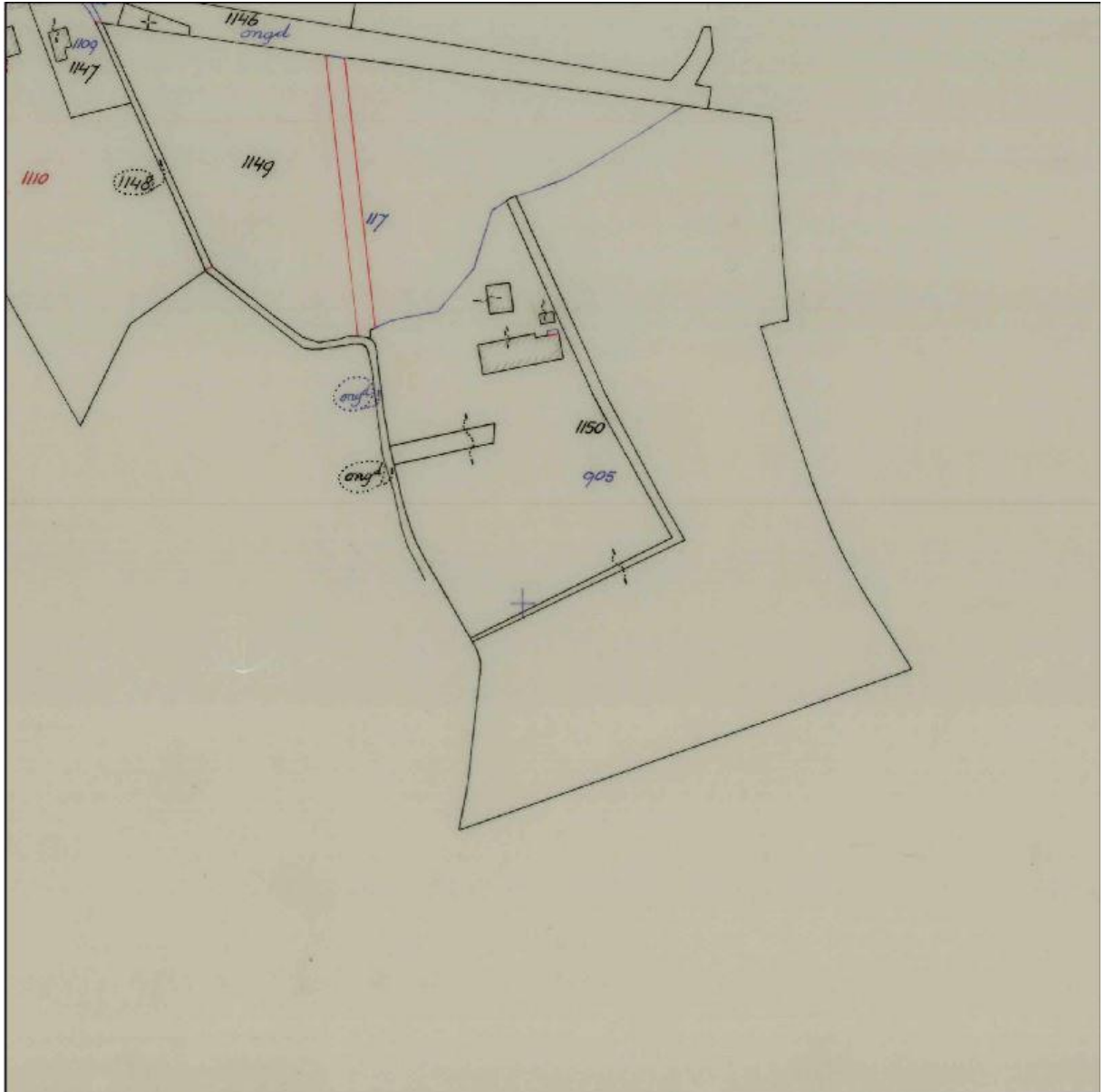
De daaropvolgende kadastrale hulpkaart is gemaakt in 1932. Ze laat zien dat een groot aantal percelen worden samengevoegd tot drie nieuwe percelen, met de nummers 905, 906 en 907. Het zuidelijke deel van de grens tussen 906 en 907 valt samen met de peelrandbreuk. Tevens worden een aantal maten en posities gecorrigeerd, zoals de ligging van de oostelijke boerderij en de zuidelijke gracht. Opvallend is de nabijheid van de oostelijke gracht direct naast het huis. Het zou kunnen dat de aspirant tekenaar het toch bij het verkeerde eind heeft gehad.

De schop is op deze tekening al verdwenen (want in blauw ingetekend). Een klein bijgebouw is toegevoegd en een in de noordelijke gevel van de boerderij is een inham aangebracht.

Intrigerend zijn de twee stippellijnen die naar het oosten lopen in het verlengde van de zuidgevel van de boerderij.

Het westelijke bouwblok is verdwenen. Gracht 4 loopt op tekening nog steeds vlak langs de gevel.

4.5 Historische foto's

Bemestingsproef op Koolrapen (Holthausen)
van den Heer M. A. v. d. POEL te Bakel (Noord-Brabant)

Bemesting	{	550 K.g.		550 K.g.	Patentkali
per H.A.	{	800 "		800 "	Superfosfaat
		0 "		300 "	Zwavelzure-Amm.
Opbrengst p. H.A.		40.000 "		70.000 "	Koolrapen

Bemestingsproef op Aardappelen (Prof. Woltman)
van den Heer M. A. v. d. POEL te Bakel.

Bemesting	{	550 K.g.		550 K.g.	Patentkali
per H.A.	{	800 "		800 "	Superfosfaat
		0 "		300 "	Zwavelzure-Amm.
Opbrengst p. H.A.		15.000 "		25.000 "	Aardappelen

Het stikstofwonder: verbetering van de opbrengst met resp. 75 en 67%. Deze ansichtkaarten uit 1912 en 1913, waren bedoeld als promotiemateriaal. In de onderste foto bevindt de staldeur zich nog op de kop, terwijl de tweede staldeur al aanwezig is. Tegenover de kop van het gebouw, ook zichtbaar op de andere foto, een flinke schop.

Op deze foto uit 1928 bevindt de tweede staldeur zich een travée verder.

Foto uit 1948. De gevels van het woongedeelte zijn gecementeerd en de indeling van de ramen is gewijzigd van vijftien-ruits naar vier-ruits. Een opkamerraampje rechts is weggewerkt. De luiken in de lange gevel zijn in twee kleuren geschilderd, maar hebben niet de indeling van de Duitse Orde.

Halverwege de lange gevel is een extra schuifdeur aangebracht. Langs de zuidgevel loopt een karrespoor richting de gracht en volgens de overlevering verder richting Bakel. De bovengrondse elektriciteitsleidingen kwamen ook uit die richting.

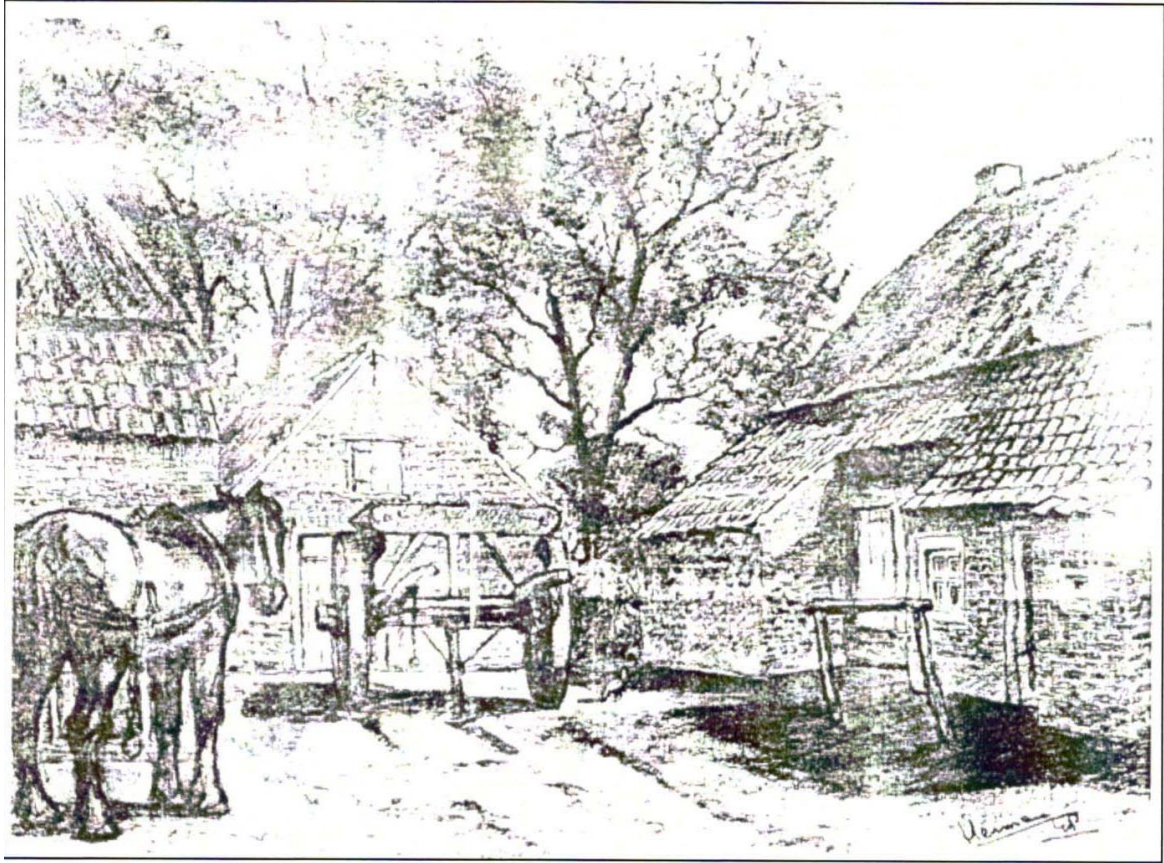
Foto's kort na geboorte Theo Kanters in 1957 met interieur en exterieur keuken. Anders dan in de huidige situatie heeft de keuken twee ramen met verschillende hoogte- en breedtemaat.

Rond 1965 vindt de modernisering van riet naar golfplaten dak plaats (bron NCB)

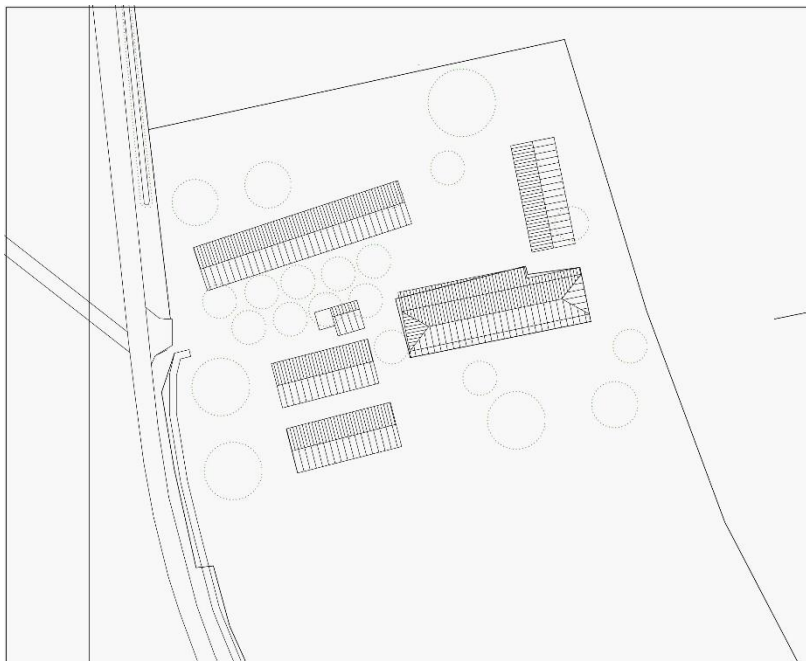

Foto uit 1978, zonder voordeur in woongedeelte

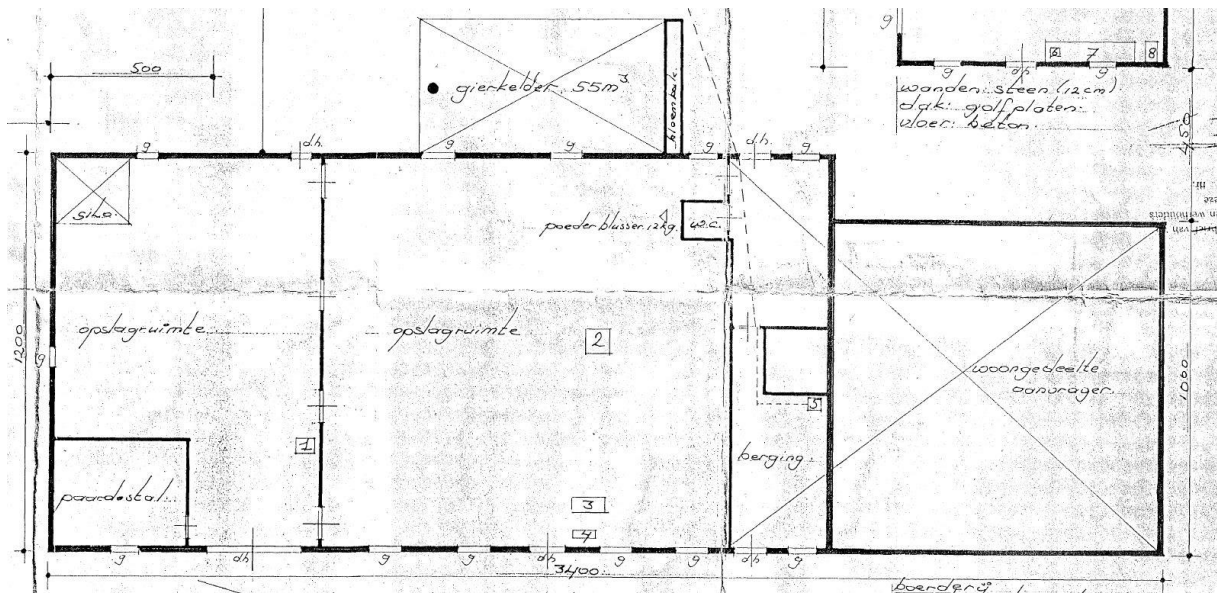
1948 Schets boerderij, schop en bakhuis en rechtsvoor iets uitstekend de uitbouw met w.c.

Op een schets uit 1948 is de uitbouw te zien die later weggehaald is. Door de uitbouw te slopen ontstaat er meer ruimte tussen de beide schuren en de boerderij.

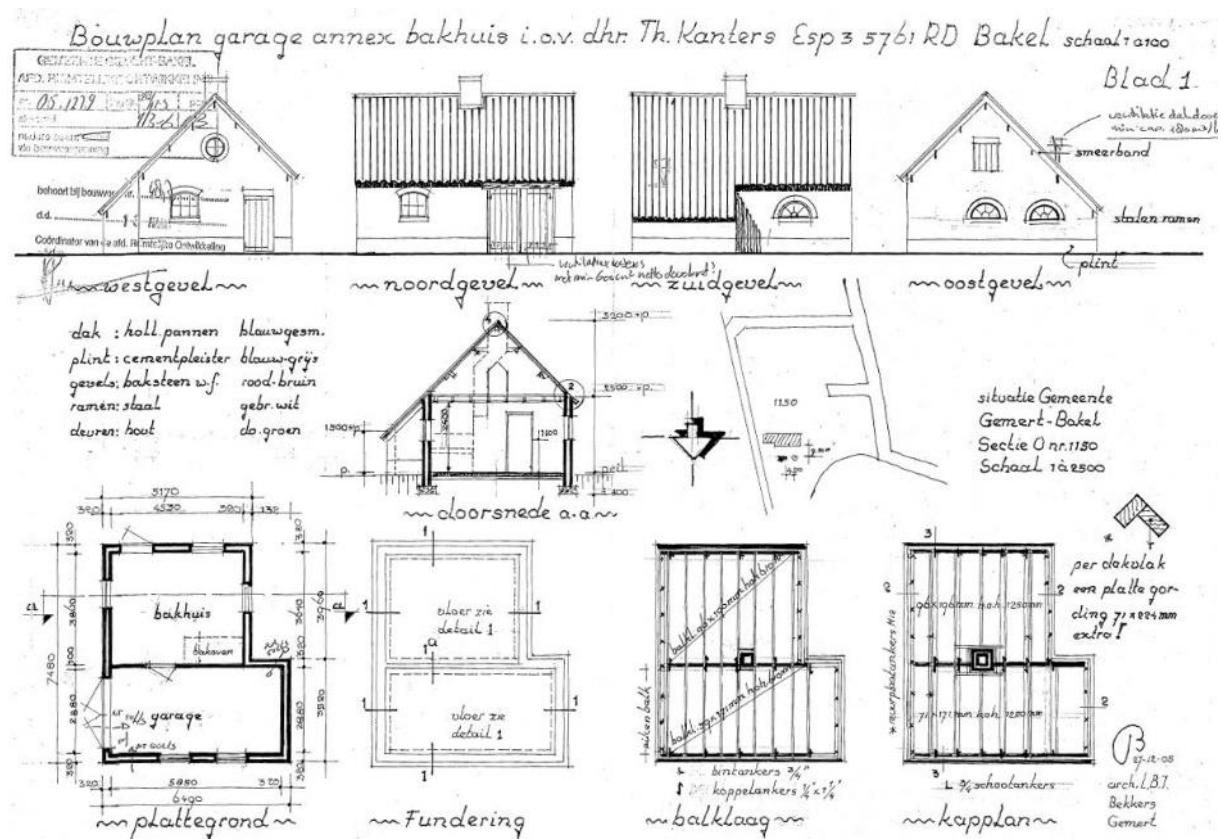
Veder zijn er nog tamelijk gedetailleerde tekeningen bij een aanvraag voor een hinderwetvergunning uit 1993. De plattegrond laat zien dat het woongedeelte uitgebreid is met een gedeelte in de stal (badkamer en toilet, voorstal). Er is verder een gierkelder van 55m³ en een silo en een paardenstal bij de kopgevel.

Nevenstaande tekening geeft de bijbehorende situatie weer met drie varkenstallen (elk met hun eigen mestopvang) en een bergruimte/werkplaats haaks op de boerderij.

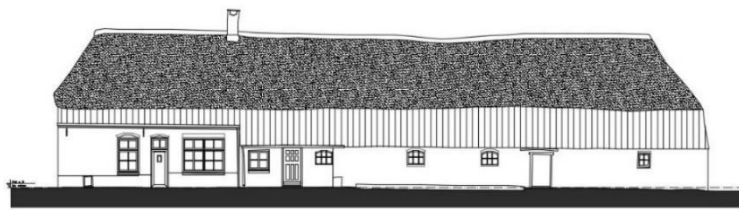

Plattegrond boerderij bij aanvraag hinderwetvergunning

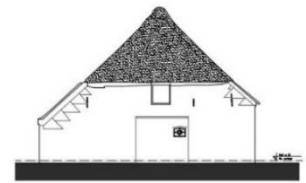
Ten slotte is er in 2005 een garage annex bakhuis gebouwd tegenover de boerderij.

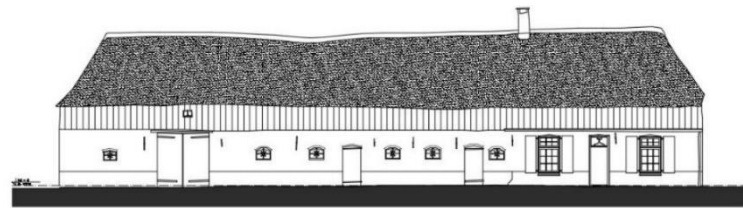
5.2 Inmetingstekeningen

VOORGEVEL

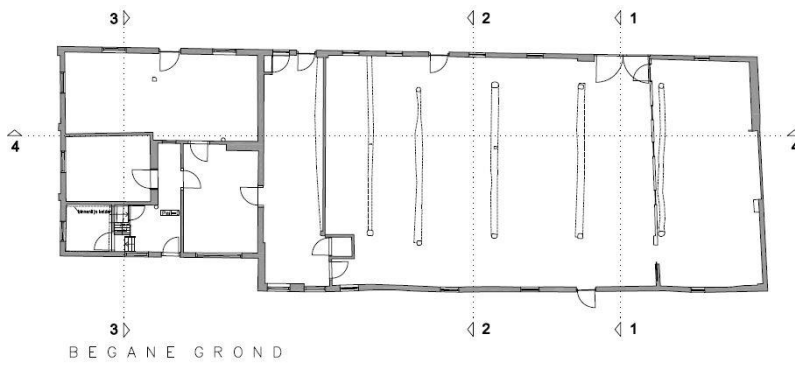
RECHTER ZIJ GEVEL

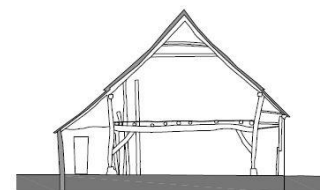
ACHTERGEVEL

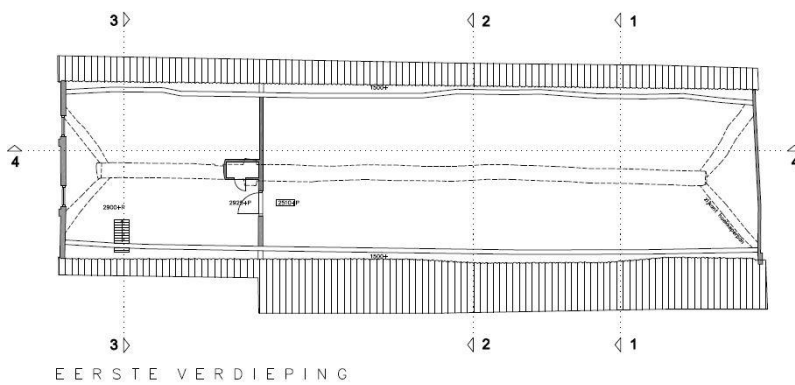
LINKER ZIJ GEVEL

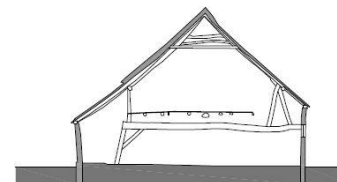
BEGANE GROND

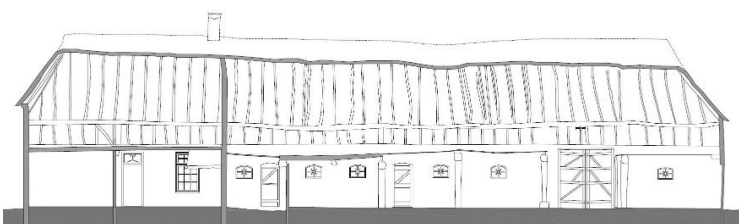
DOORSNEDE 1

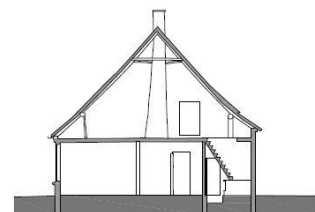
EERSTE VERDIEPING

DOORSNEDE 2

DOORSNEDE 4

DOORSNEDE 5

5.3. Bouwtechnische verkenning exterieur

Ortho-foto's gevels, van boven naar beneden:
Zuidgevel, west- en oostgevel, noordgevel

Luchtfoto 2010

Entree met links gracht 2

Entree met gracht tussen weg en terrein

Uitzicht noordwaarts

Zuidgevel

Zuidgevel

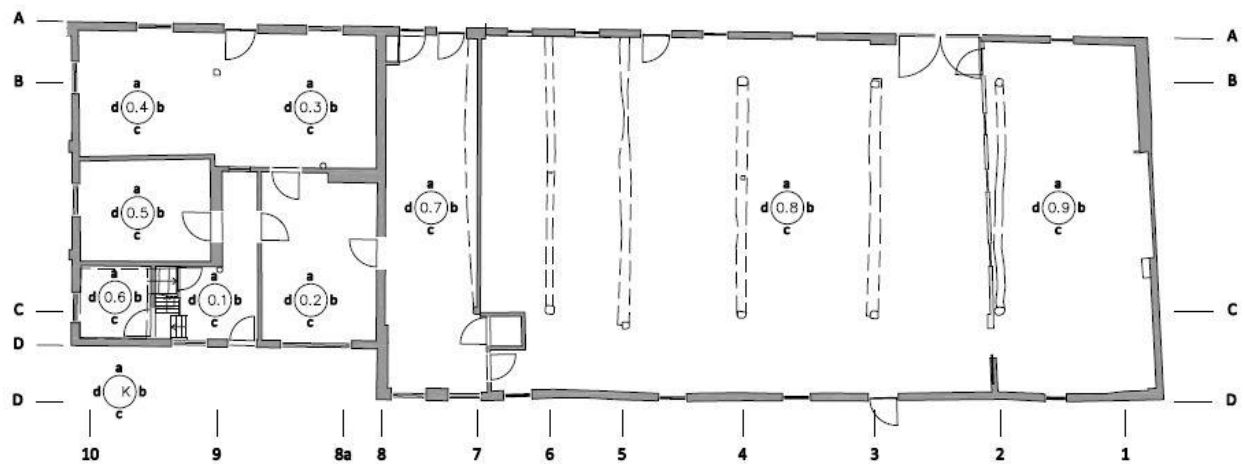
Oost en noordgevel

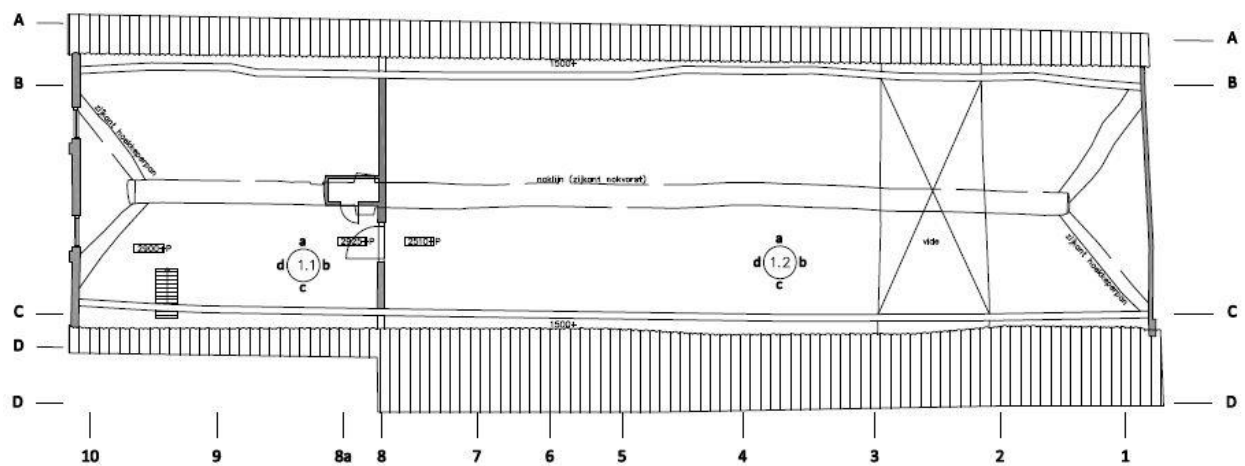
West- en zuidgevel

5.2 Bouwtechnische verkenning interieur

Ordering foto's aan de hand van onderstaande ruimtenummers. Vervolgens is de toevoeging a steeds de foto in de richting van de achtergevel en volgen daarna kloksgewijs de andere kijkrichtingen. Vervolgens volgen de spanten geordend naar stramien en noord en zuid. Dus SP02ZA is een fot van spant 2 de zuidelijke kant in de richting van de achtergevel.

BEGANE GROND

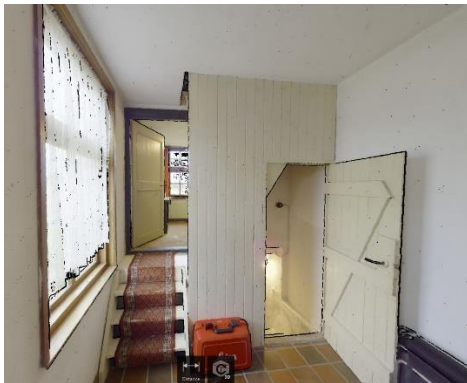

01A ENTREE

01C

01D

02A KEUKEN

02B

02BC

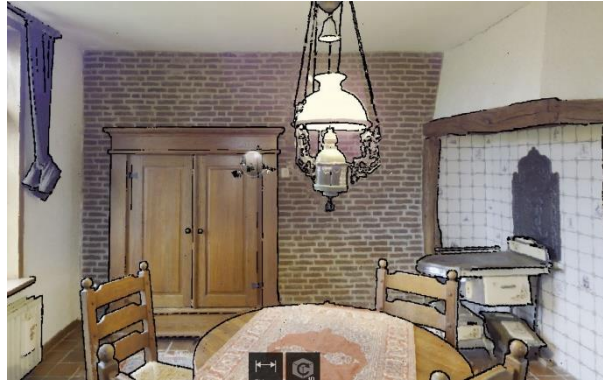
02C

02D

03A WOONKAMER 1

03B

03C

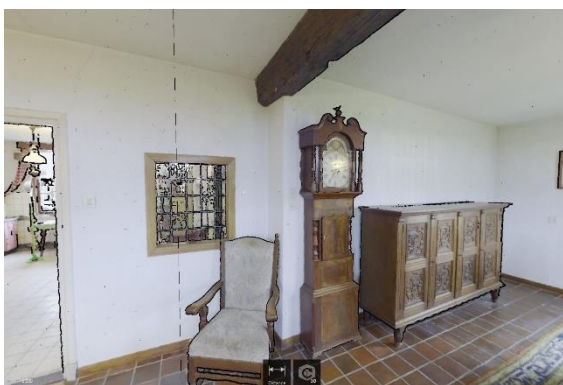
03D

04A EETKAMER

04B

04C

04D

05B LOGEERKAMER

05D

06A OPKAMER

06B

06C

06D

07A TRAP

07C

07CD

07D

-1D Kelder

-1D

-1C

-1B

-1CD

1.1A ZOLDER

1.1AB

1.1B

1.1C

1.1D

0.8A VOORSTAL

0.8B

08B

08BC

08B

08C

08D

09 STAL - Door de nog aanwezige inventaris is het onmogelijk de stal en de verdieping daarboven systematisch te fotograferen. Daarom worden de foto's van funda gebruikt (de stal was toen leeggemaakt), wand C (gangpad, dus zichtbaar) en vervolgens, na de foto's van ruimte 0.10 van iedere spant de karakteristieke weergegeven.

09B t.p.v. as 5

09A met links spant 4

09B

09C tussen as 2 en 3

09C tussen as 3 en 4

09C tussen as 4 en 5

09C tussen as 5 en 6

0.10 overzicht

0.10A

0.10B

0.10B

0.10C

0.10D

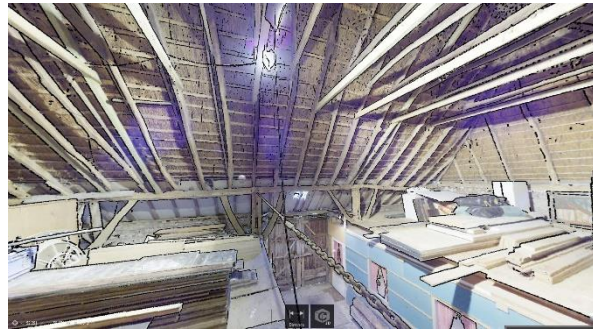
1.2A tussen as 8 en 6

tussen as 6 en 4

1.2A tussen as 4 en 2

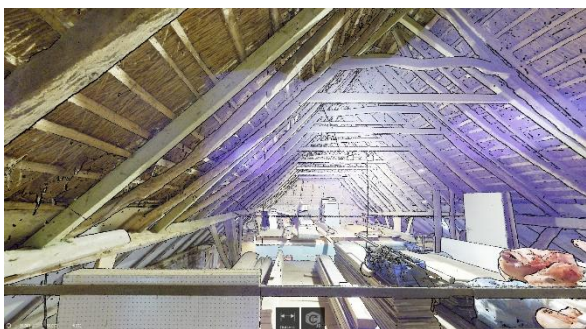
tussen as 4 en 1

1.2B

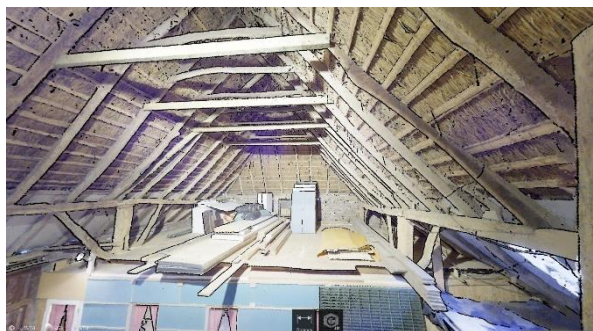
1.2B

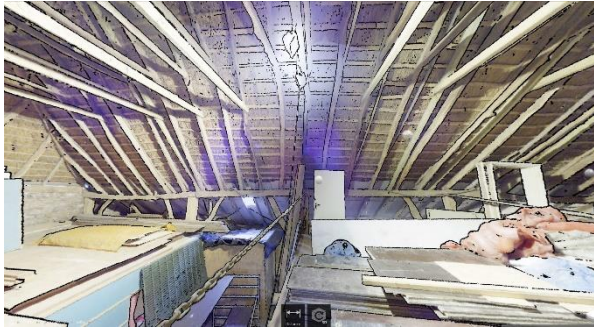

1.2B

1.2B

1.2C

1.2C

1.2D

SPANTEN

SPANT 1

SP01 ZB

SP01 NB

SP01 ZB

SP01 BALK

SP01 NC

SPANT 2

SP02 ZD

ZD

ZDA

ZD

SP02 Z

SP02 NA

NDA

SP02 N

SPANT 3

SP03 Z

telmerk 3 stippen

SP03 NAB

A

SP03 ND

D

B

SPANT 04

SP04 ZB

KNP

SP04 NDA

B

A

KNP

SPANT 5

SP05 ZB – geen gebintstijl of schoren

SP05 NB

KNP

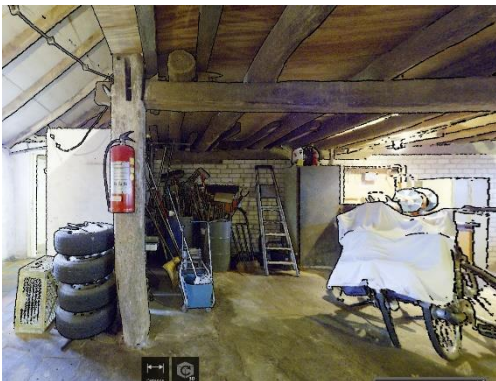
SPANT 6

SP06 Z in muur opgelegde balk, geen stijlen of schoren

Halverwege liplas, balk ondersteund en gekoppeld aan bovenliggende kinderbint

SP06 ND

KNP telmerk IV

SPANT 7

SP07 Z ZUIDMUUR EN NA BIJ NOORDSTIJL ONDERZIJDE ORNAMENT SLEUTELSTUK

SP07 ZA

SP08 NB

NA

SP07 Z KNP

SPANT 8 BESTAAT NIET MEER

SPANT 9

SP09 ZB

ZD

SP09 ZA

SP09 NC

SP09 NB

6 Analyse

6.1 Locatie

Aangezien dit onderzoek in eerste instantie bedoeld is om een interne verbouwing van de bestaande boerderij te ondersteunen, is er niet heel diep ingegaan op de geschiedenis van het omgevende landschap en de rol van de Commanderie daarin.

De vestiging van een boerenhoeve op deze lage drassige plek vlak naast de Peelrandbreuk ligt hoe dan ook niet voor de hand. Er moet een reden geweest zijn om deze plek op te zoeken. De suggestie dat het een ideale plek is om een omgrachting te maken is plausibel. De aanwezigheid van water en daarmee een eerste verdedigingslijn, lijkt gegarandeerd.

Tegelijkertijd is zo'n omgrachting hier niet uitzonderlijk. Even verder naar het noorden ligt op een vergelijkbare afstand van de hoofdweg, ook westelijk van de peelrandbreuk het 'slotje' Hogen Aarle, waarvan al sprake is 1326 en dat een van oudsher omgrachte hoeve was³.

Andersom is, als eenmaal voor deze plek gekozen is, de aanwezigheid van grachten noodzakelijk om de omliggende gronden tot een gewenst niveau te kunnen ontwateren. In de huidige situatie is er een koppeling gemaakt met de Esperloop voor deze overloop. Dat is in het verleden waarschijnlijk ook het geval geweest. De afvoer van water in die richting sluit ook aan bij het verloop van de hoogte op de hoogtekartaar (blz.10)⁴

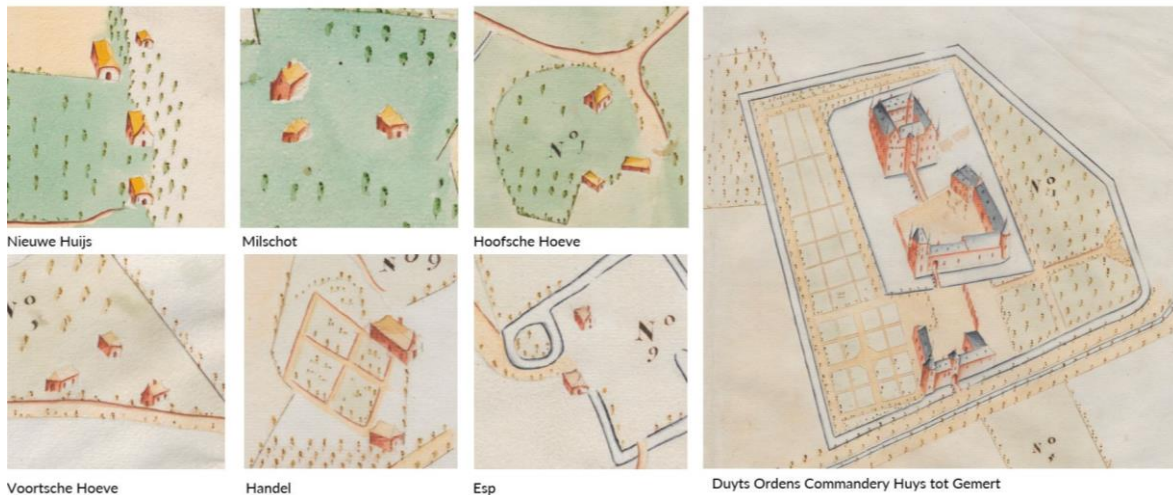
Fragment van de Hoevekaart en een combinatie van deze kaart en de eerste kadastrale minuut, met onderaan de Esperloop die een haakse bocht maakt.

De eerste kaart van het gebied, die we voor het gemak Hoevekaart noemen (blz.19) is qua oppervlakte en vorm van de percelen redelijk nauwkeurig. Als we hem, om wat meer context te krijgen, over de (samengestelde) minuut van 1833 projecteren is dat ook zichtbaar. De grens tussen no.5 (broek) en de

³ Het archeologiebureau

⁴ Een vroegere put oostelijk gelegen van de boerderij, buiten de grachtengordel, was met een loden buis verbonden met die gracht waardoor ze communicerende vaten werden en elkaars waterstand beïnvloedden.

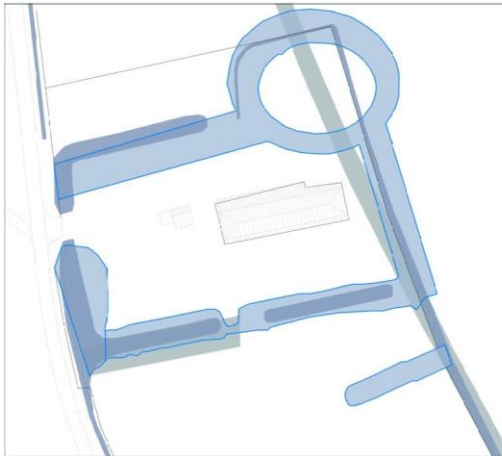
weides 5, 6 en 8 valt samen met het niveauverschil van de Peelrandbreuk. De twee ontsluitingen van de hoeve op de Hoevekaart sluiten aan op de routes die op de verzamelkaart van 1832 zijn opgenomen. Het brede pad loopt richting de Peel en zal vermoedelijk dienst hebben gedaan om schapen en ander vee naar de Peel te leiden. Het smallere pad komt recht tegenover het huis uit en zou de hoeve een voorname entree kunnen hebben gegeven zoals die nu ook aanwezig is.

De getekende bebouwing op de Hoevekaart lijkt een indicatie van de werkelijke bebouwing te geven. Op de overige hoevekaarten van de Commandery waar bebouwing op voorkomt, zijn die steeds als een herkenbare entiteiten ingepast, met de tekening van het kasteel in Gemert als hoogtepunt. Het is de vraag hoeveel van de bebouwing daadwerkelijk is weergegeven, of het niet bijvoorbeeld alleen om de stenen bebouwing gaat.

Het oppervlak dat bij de hoeve hoorde bedroeg 12,8 lopens, omgerekend zo'n 21 Ha. De verdeling landbouw en veeteelt was ongeveer fiftyfifty. Voor de opslag van boekweit, rogge en haver en voor het vee zullen grote schuren en stallen nodig zijn geweest. Die werden, net als later op de kadastrale kaarten niet weergegeven, want waarschijnlijk niet belastingplichtig en in ieder geval met de wisselende activiteiten ook aan grote verandering onderhevig. Het zou kunnen zijn dat de huidige boerderij eerst al als schuur op het terrein stond.

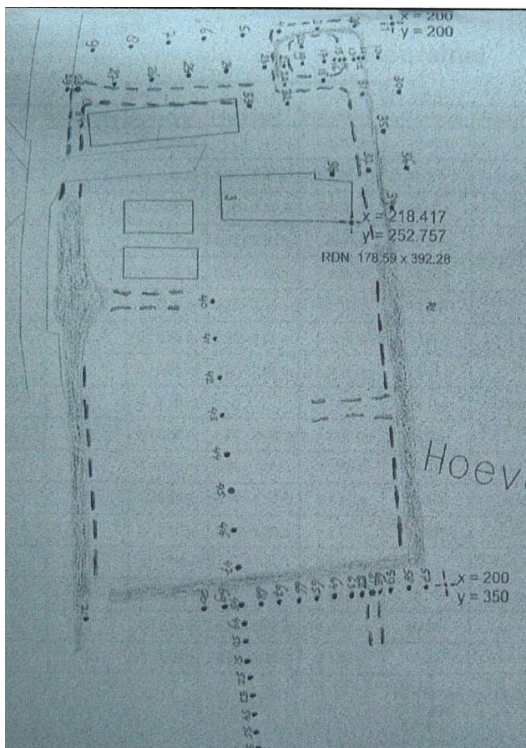
De breedte van de grachten op de Hoevekaart stemmen echter niet geheel overeen met de archeologische bevindingen. De grachten 1,3, en 4 direct rond de boerderij hebben een substantiële breedte van 6 tot 7m. gehad, maar bij de twee zuidelijkste zones (nr.10 bos en nr.11 campken) kan men echter niet meer van grachten spreken aangezien de aangetroffen breedtes overeenkomen met die van de huidige sloten. Die sluiten qua afmeting aan bij het omgevende waternetwerk. De moated site beperkt zich tot de directe omgeving van de boerderij.

Drie locaties van de grachten

Als de verschillende kaarten van de grachten op elkaar worden geprojecteerd ontstaat bovenstaande afbeelding, waarbij in lichtblauw de reconstructie van BAAC, in donkerblauw de bestaande ligging en in de groengrijze kleur de kadastrale kaart van 1832 is aangegeven.

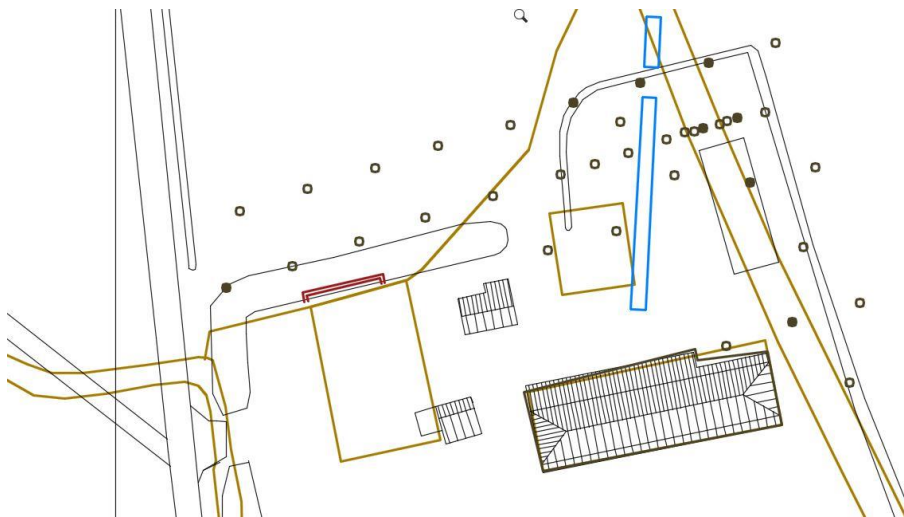
In het rapport van BAAC is de noordelijke gracht veel dichtter tegen de boerderij geprojecteerd, dan uiteindelijk is gerealiseerd. Omdat er van de reconstructie van de grachten zijn geen aanlegtekeningen of onderbouwing is gevonden hebben we de uitgangspunten hiervoor proberen te achterhalen.

Booronderzoek 2001 – overzicht boorpunten

Tijdens en eerder booronderzoek in 2001⁵ zijn er boringen op die plek gedaan, maar met de beperking van dan nog bestaande varkensstal, zoals op bijgevoegd kaartje zichtbaar is.

De door BAAC gemaakte reconstructietekening situeert de gracht precies onder die varkensstal, net binnen de erfgrenzen, waar geen onderzoek kon plaatsvinden. Bij de uiteindelijke aanleg is toch uitgegaan van een ligging die meer overeenkomt met de Hoevetekening.

Diverse bodemvondsten bijeengevoegd

De concrete vondsten hebben we samengevoegd in bovenstaande tekening, waarbij

- de groene stippen boorpunten komen uit het onderzoek van 2001 en de gevulde cirkels zijn de boorpunten met grachtvulling,
- de rode contouren de globale locatie vormt van de opgegraven fundering bij de aanleg van de grachten in 2003,
- de blauwe rechthoeken de onderzoeksleuven van BAAC zijn en
- de olijfgroene lijnen de percelen en bebouwing van de kadastrale kaart van 1832 weergeeft.
- Zwart is de bestaande situatie

In de zone van de cirkelvormige gracht zijn veel sporen gevonden, zowel in het booronderzoek als in de onderzoeken van BAAC, maar in het westelijke deel eigenlijk nauwelijks.

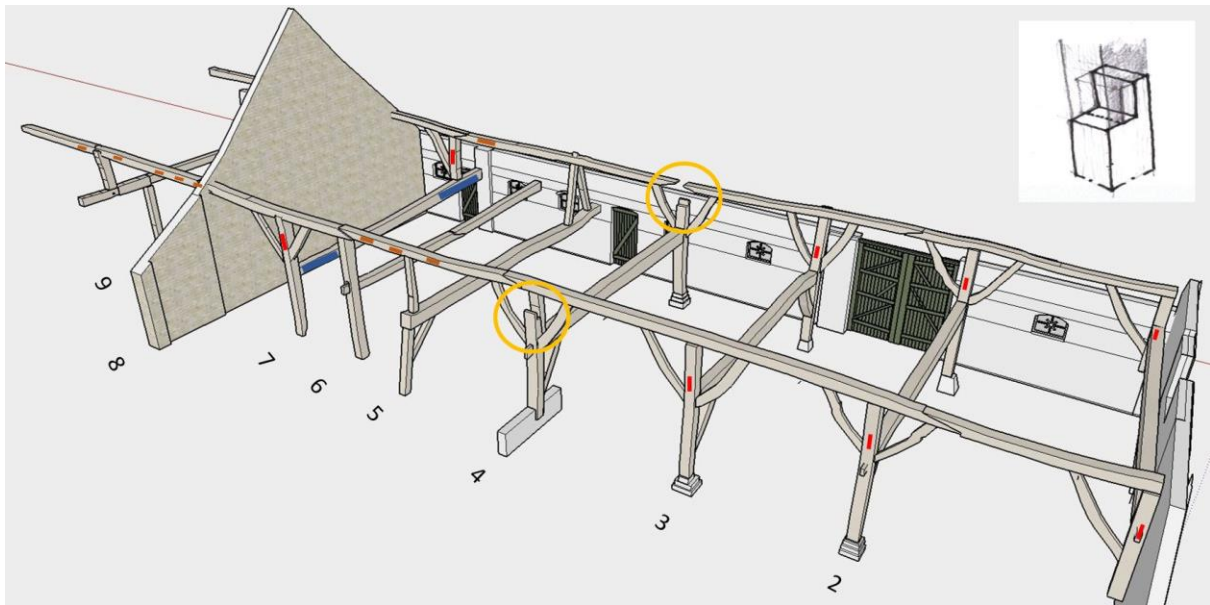
Ook zijn er, voor zover wij nu zien, tijdens de aanleg nauwelijks sporen gevonden van een vroegere gracht, maar is wel de fundering gevonden van de vroegere schop, die grotendeels overeenkomt met de getekende bebouwing op de kaart van 1832 en die ook nog aanwezig is op de foto uit 1913.

Het zou dus ook zo kunnen zijn dat de noordelijke gracht, net als de zuidelijke grachten, op de Hoevekaart te dominant is opgetekend en een minder prominente rol heeft in de zgn. grachtengordel. Net als de zuidelijke sloten zou ze alleen hebben kunnen dienen voor de ontwatering van het laaggelegen terrein.

De consequentie hiervan is dat het beeld dat de Hoevekaart oproept niet erg betrouwbaar is. Dat strekt zich uit tot de ligging en maat van de grachten, maar ook tot de precieze ligging van bebouwing. Het is daarmee ook de vraag of de ligging van de huidige boerderij samenvalt met die van het huis op de Hoevekaart of dat dat huis elders stond en de boerderij in eerste instantie als schuur is opgezet.

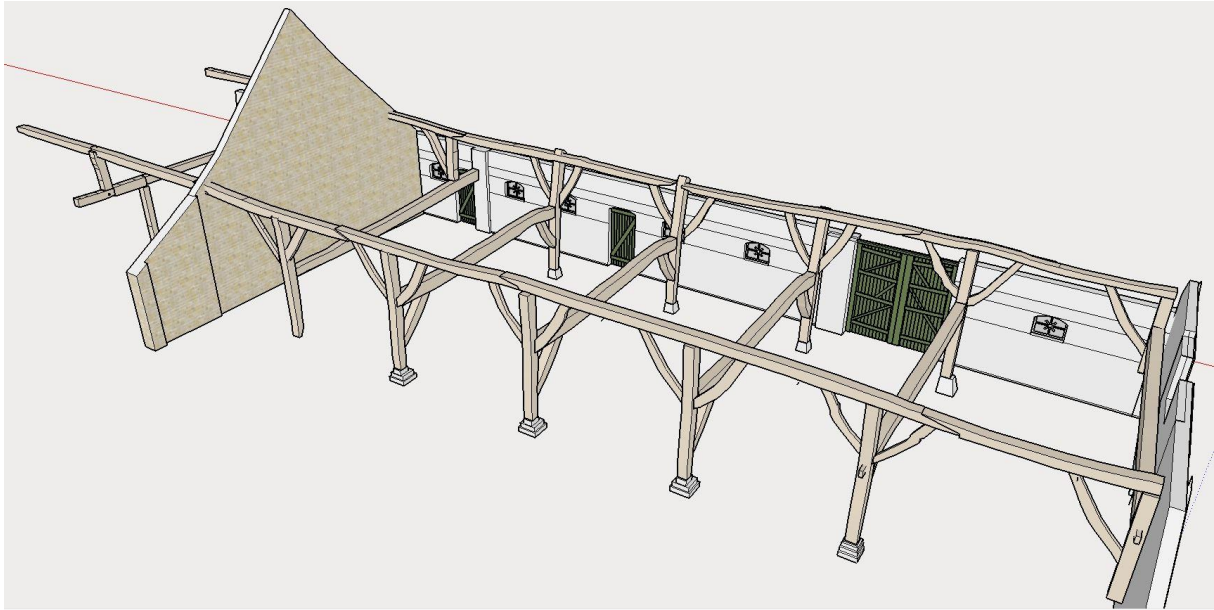
⁵ Zie bijlage I

6.2 Typologie boerderij

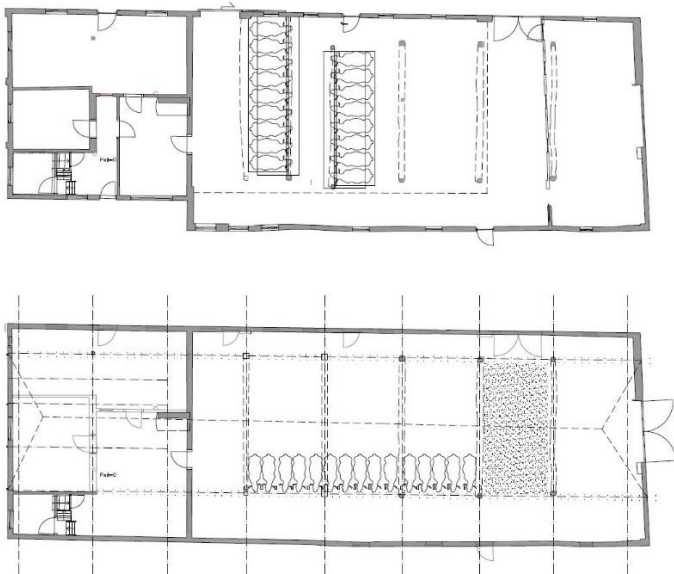

De 3D-scan van Pelser Hartman is omgezet naar een 3D-tekening met de structuur van het gebint en in kleur zijn verschillende aandachtspunten aangegeven.

- In blauw zijn de versieringen opgenomen die hoorden bij een spant met sleutelstukken.
- In de wormen, zowel aan de noord- en de zuidkant als in het woon- en stalgedeelte, zijn sleuven aanwezig, hier in bruin aangegeven.
- In vier van de aanwezige ankerbalken zijn (in rood aangegeven) sleuven waar een tweede ankerbalk heeft gezeten. In spant 7 geldt dat zelfs voor het overgebleven gedeelte dat zich boven de balk met sleutelstukken bevindt. Bij het gebint in as 1 is het er maar één, maar alleen in de hoge positie.
- De geel omcirkelde stijlen zijn niet oorspronkelijk. De kop van de noordelijke stijl is erg rot maar aan de zuidelijke stijl is op de kop nog voelbaar dat hij is doorgezaagd en dat de zaagsnede loopt tot halverwege het lage stuk. Vermoedelijk is hij doorgezaagd t.p.v. een sleuf in een grotere balk of stijl (zie detail)

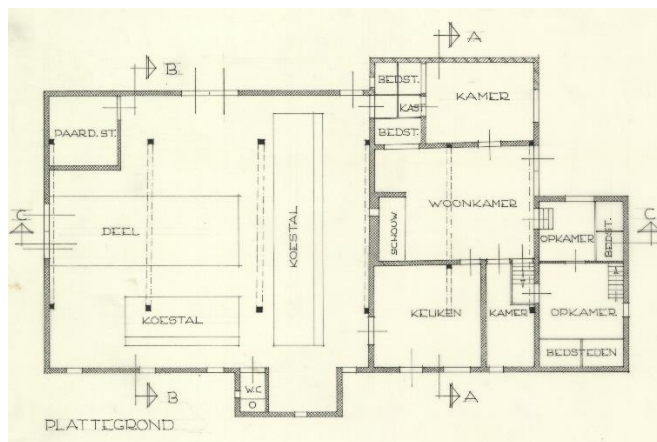
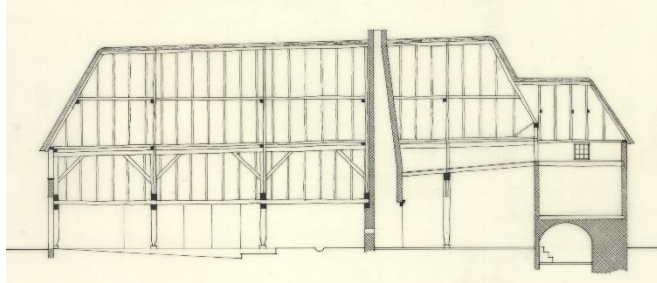
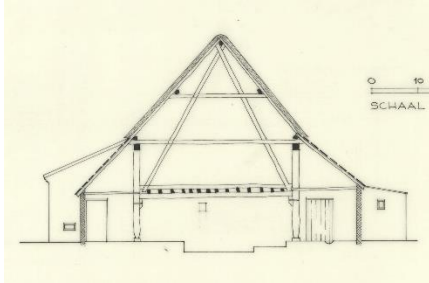
De spanten 5 en 6 zijn later geplaatst, getuige de afwijkende vorm en de aanwezigheid van de sleuven in de worm. Die corresponderen met de plek waar zich voorheen de schoren en stijlen van een spant bevond. De positie van deze oude spanten passen precies in het ritme van de spanten 1 t/m/ 4 en 9. Dat ritme zet zich dus in het woongedeelte door.

Deze wijziging past in de ontwikkeling van potstal naar grubstal. In de potstal worden de koeien bevestigd aan staken haaks op de lengte van de boerderij en is er behoefte aan een ander bijpassend stramien.⁶

⁶ Hoewel de huidige indeling van de stal resten bevat van de indeling voor de varkenshouderij is de eerdere grubstalopstelling bij Theo Kanters geverifieerd.

De boerderij is, zoals Theo Kanters al vermoedde, waarschijnlijk opgezet met een dubbel ankergebint, zoals dat ook in de Armenhoeve is aangetroffen. Deze hoeves hebben beiden een grote breedte, van zo'n 11m. en de constructie zal hierdoor verder gestabiliseerd worden. Het is logisch dat na het verwijderen van deze balken, stalen kabels en kettingen zijn aangebracht om de spatkrachten op te nemen.

Doorsneden en plattegrond Armenhoeve Kromstraat

Schuren met dubbele ankergebinten zijn op meerdere plekken in Brabant aangetroffen, soms met alternerend wel en geen dubbele balk. De kinderbalken lagen ingeklemd tussen de onderste en de bovenste balk, waarbij de bovenste balk een onhandige barrière vormt tussen de gebintvakken.

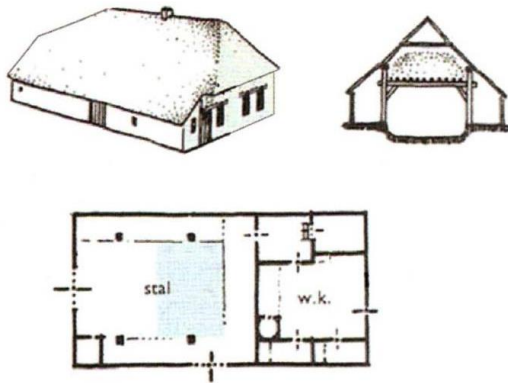
Het hoogteverschil tussen de verdiepingsvloer van de woning en de stal wordt hier ook mee verklaard. Opvallend is dat de haard niet past in dit ritme, waar dit in de Armenhoeve wel het geval is. Daar loopt het stramien ook door, met een kleine aanpassing in de positionering van de stijl tussen keuken en woonkamer.

De Armenhoeve heeft verder maar 6 spanten (4 stal- en 2 woongedeelte) en een voorbouw terwijl de Espse hoeve er tien (6 stal- en 2 woongedeelte) heeft.

Metselwerk brandmuur; begane grond en verdieping

Mogelijk zijn haard en brandmuur in Esp later aangebracht. In ieder geval is het zo dat het metselwerk op de begane grond anders is dan op de verdieping en dat de haard zich niet aftekent in deze wanden aan de stalzijde. Vaak werd het voorste gedeelte boven de woning, de zaadschuur, in eerste instantie niet afgescheiden van de rest van de stal. Als dat later is gebeurd zou die of gelijktijdig met de haard gemaakt moeten zijn, bijvoorbeeld indien de schoorsteen verplaatst werd of als extra wand achter de haard langs zijn getrokken. Er zijn, naast de aanwezige doorgang, geen andere sporen van gevelopeningen aangetroffen op de verdieping en dus ook geen aanwijzing dat het hier gaat om een eerdere buitengevel.

hallehuisboerderij met middenlangsdeel, Hekker (1957)

Net als bij de Armenhoeft bevond zich de staldeur in de kopgevel en valt de boerderij dus onder de typologie van de hallehuisboerderij met middenlangsdeel. Aangezien de hoge hooikar daar binnenreed is er normaalgesproken geen behoefte aan een tweede deur, maar gezien de grote lengte was dit toch ook praktisch. In ieder geval heeft de boerderij aan de zuidkant een hoge gootlijn, terwijl er aan de noordkant een lagere afhang is, waardoor er een grotere buitenstijlse ruimte ontstaat voor het voederen van de dieren.

Het voorbeeld van Hekker heeft de voordeur in de korte gevel (kortgevelboerderij). Dat is in Esp niet het geval. Hier heeft de voordeur aan verschillende kanten in de lange gevels gezeten. De prominente ramen in de kopgevel op de foto van 1913 geven deze gevel de allure van een rijke boerderij, terwijl hij uitkijkt op het niemandsland en niemand dat ervaart. De oriëntatie van de boerderij is vergelijkbaar met de boerderijen in de omgeving en is ingesteld op de overheersende zuidwestelijke windrichting.

De inrichting van het erf met de grote schop, die er in ieder geval van 1832 tot 1928 stond, duidt erop dat de ontsluiting van het terrein anders verliep dan nu het geval is. Het karrenpad op de foto van 1949, de voordeur in deze gevel en de lage noordgevel sluiten hierbij aan.

Nog in 1968 staat het kleine bouwwerk dat al in 1833 aanwezig is noordelijk van de boerderij op de kadastrale kaart. Vóór de aanleg van een privaat op de gierput (zoals die te zien is op de tekening uit 1948 en onderstaande foto) was dit een varkensschuur en deed het ook dienst als schijthuis voor de bewoners.

Toen de schop gesloopt werd rond 1932 werd ook de inham in de noordgevel gemaakt en daarmee een nieuwe voordeur in die gevel mogelijk. De enge doorgang tussen de noordoosthoek van de boerderij en de werkplaats en een schuur/bakhuis zal aanleiding zijn geweest voor de verdere versmalling van het woongedeelte in 1967.

Deze schop, de werkplaats en het bakhuis vormden samen een clustertje met een centrale ruimte met een kleine maat, anders dan de weliswaar warmere, maar minder beschutte zuidzijde.

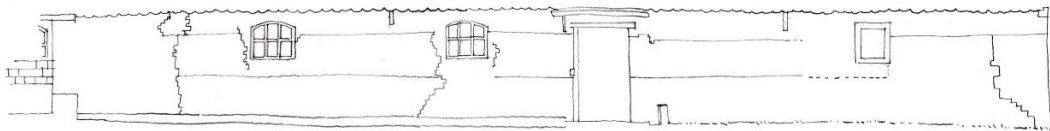
In 1967 wordt ook oostelijke gevel opgeknapt, niet geheel tot het genoegen van de toenmalige monumentencommissie, die de segmentbogen boven de ramen terecht als niet oorspronkelijk betiteld. De gecementeerde voorgevel wordt in zijn geheel gesloopt en vervangen door een spouwmuur (3cm.) met steunberen, mogelijk geïnspireerd op de gevel van het pand Pandelaar 30 te Gemert.

De zuidelijke gevel is nog weer later onder handen genomen. De spouw in het woongedeelte is 7cm. Een compositie van drie foto's uit resp. 1913, 1928 en 2019 laten zien dat tussen 1913 en 1928 de staldeur is verplaatst, maar ook dat de positie van ramen en voordeur in het woongedeelte zijn gewijzigd. Het linkse raam en de voordeur zaten meer naar links en het rechtse raam meer naar rechts. Het lijkt erop dat dit de overgang markeert naar een grote woonruimte in plaats van twee kamers met een gang ertussen. In een tussenfase is er zelfs even geen voordeur in de zuidgevel. Zie foto blz. 26.

De staldeur die zich eerst in het derde travée bevond wordt opgeschoven naar het tweede en de deur op de kop wordt verwijderd omdat het eerste travée ook vanaf de nieuwe staldeur kan worden bereikt.

Voor zowel de oost- als de zuidgevel heeft het vanwege de vele verbouwingen geen zin het metselwerk verder te analyseren. Dat is in de west- en het rechtse stuk van de noordgevel wel het geval, hoewel op basis daarvan ook nauwelijks een fasering te funderen is.

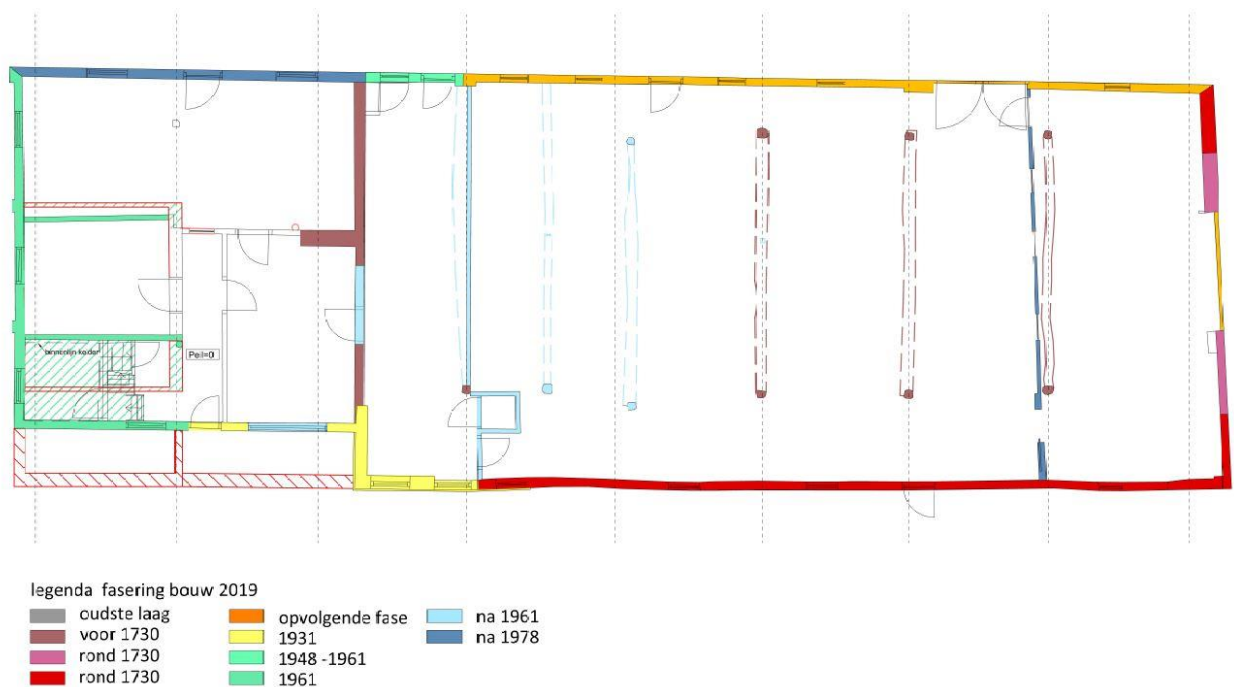
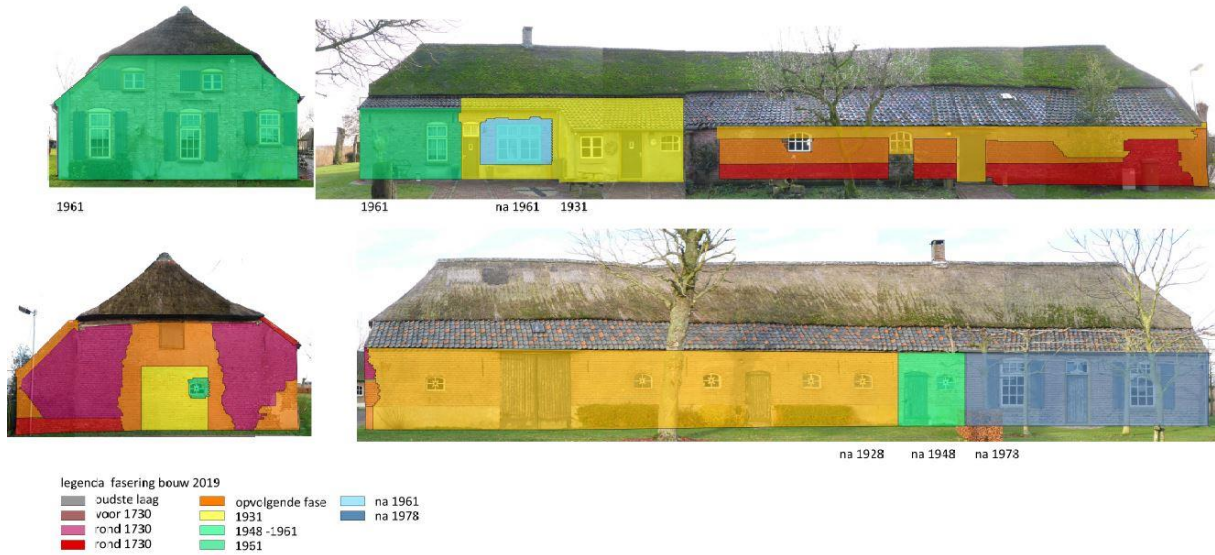

In de westgevel is de positie van de staldeur nog goed te herkennen. Daaromheen bevindt zich een zone metselwerk die tot het riet loopt en links en rechts overgaat in een zone met twee vlechtstukken dat het oudste metselwerk is. Aan de linkerkant is op het vlechtwerk nog een aantal lagen metselwerk aangebracht dat om de hoek doorloopt in een lichter metselwerkstrook, die kennelijk is aangebracht om de afhang te verhogen. De onderste zones zowel in de kop- als de noordgevel zijn opgebouwd uit verschillende maten metselstenen. Links in de noordgevel is nog vaag de contour van een verwijderde ventilator zichtbaar en de aanheling van het metselwerk na het verwijderen van het privaat.

7 Waardestelling

7.1. Fasering

Op basis van deze analyse komen we tot de volgende fasering:

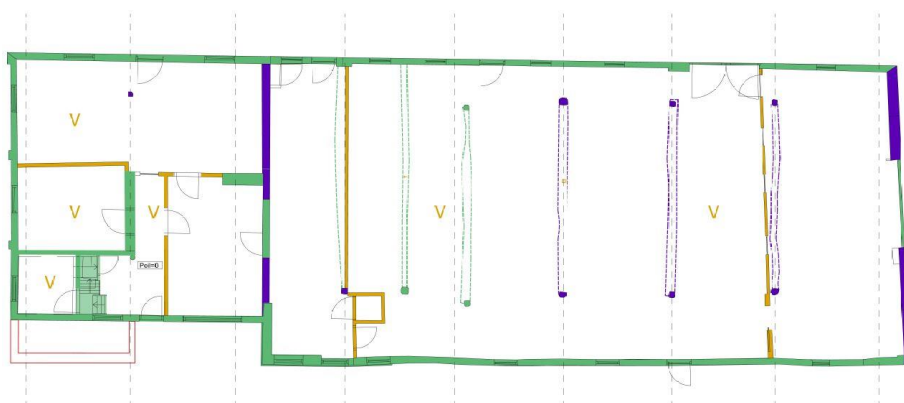

7.2. Waardestelling

Op basis van deze analyse komen we tot de volgende waardestelling:

legenda monumentwaarde
 hoge monumentwaarde
 positieve monumentwaarde
 indifferentie monumentwaarde
 monumentwaarde van plafond, zoldering of kap (3 categorieën)
 interieurspecten (3 categorieën)
 monumentwaarde van de vloer (3 categorieën)

legenda monumentwaarde
 hoge monumentwaarde
 positieve monumentwaarde
 indifferentie monumentwaarde
 monumentwaarde van plafond, zoldering of kap (3 categorieën)
 interieurspecten (3 categorieën)
 monumentwaarde van de vloer (3 categorieën)

legenda monumentwaarde
 hoge monumentwaarde
 positieve monumentwaarde
 indifferentie monumentwaarde
 monumentwaarde van plafond, zoldering of kap (3 categorieën)
 interieurspecten (3 categorieën)
 monumentwaarde van de vloer (3 categorieën)

8 Aanbevelingen

8.1. Stedenbouwkundig

De locatie heeft door de reconstructie van de grachten rond het terrein een duidelijke begrenzing en maakt met de ontsluitingsweg met aan weerszijden bomen een tamelijk formele indruk. Dat wordt versterkt door de open ruimte rond de boerderij waardoor er een zekere voornaamheid ontstaat. Niet iedere vierkante meter is functioneel, maar ook de uitstraling telt.

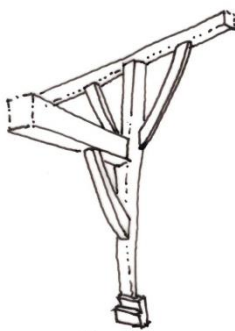
Hierdoor sluit het aan bij het beeld van een hofstede of een buiten voor de Commandeur. Het oppervlakte van het bijbehorende land maken het echter waarschijnlijk dat er meer schuren, stallen en hokken op het erf hebben gestaan. Ook de historische foto's maken dit duidelijk.

Uitbreiding met één of meer bouwwerken zou dit beeld kunnen terughalen, zonder de allure van de hoeve hiermee te kort te doen.

In het verleden is er al een aanvraag gedaan voor een extra bouwwerk, waar monumentencommissie en heemkundekring positief tegenover stonden. Het zou naar ons idee wel om enkelvoudige vormen moeten gaan, zoals een schop die bijvoorbeeld ook heeft.

8.2. Architectonisch

1

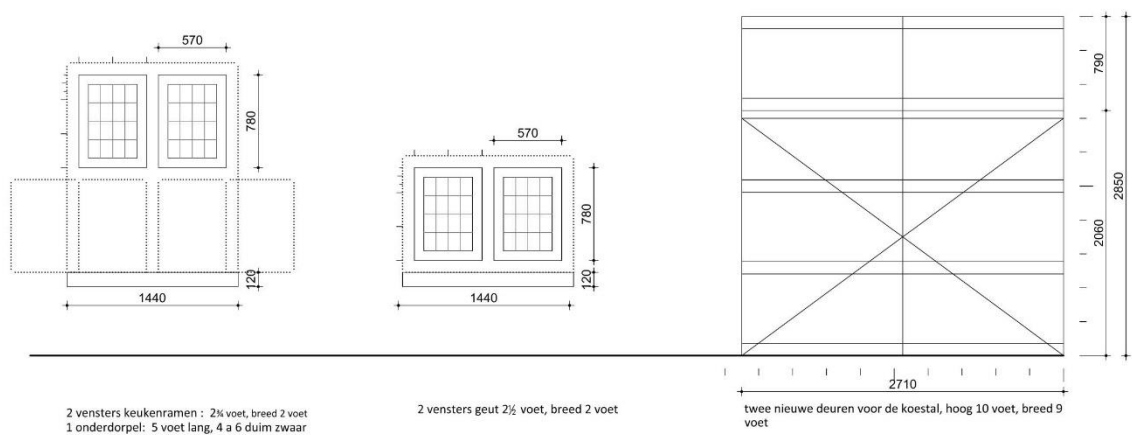
De analyse maakt duidelijk dat in een vorige fase de hele boerderij bestond uit één doorlopend (dubbel) ankergebint, dat doorliep in gelijke stramienen. Herstel van dit ritme en de bijbehorende detaillering, zou, waar mogelijk, de beleving sterker maken en meer recht doen aan het verleden.

Bij de voorgenomen splitsing in twee eenheden en de indeling met wanden die daarmee gepaard gaat moet dan wel ruimte worden gelaten rond de knooppunten van dat gebint, zodat de driedimensionale werking optimaal ervaarbaar blijft.

2 In de waardestelling hebben de buitenmuren grotendeels een positieve monumentale waarde toegekend gekregen, terwijl voor sommige wanden geldt dat ze geheel of gedeeltelijk vernieuwd en gewijzigd zijn. De reden hiervoor is dat de boerderij als geheel nog steeds een overtuigend en samenhangend beeld vormt, ontstaan vanuit een onderliggende logica. Bij evt. herschikking of toevoeging van gevelopeningen zou deze logica een leidende rol moeten spelen, zodat de nog aanwezige balans gehandhaafd blijft.

8.3 Tijdens verbouwing

De huidige bewoners zijn tijdens hun werkzaamheden in en om de boerderij veel historisch materiaal tegengekomen, dat op verschillende plekken op het terrein is verzameld. Het zou voor verder onderzoek interessant zijn om die resten te inventariseren, zodat mogelijk een beter beeld van de vorige bebouwing kan worden gecreëerd.

Reconstructie keukenraam, geutraam en staldeur op basis van gegevens aanbesteding voor de Hoeve Esp op 10 juli 1816⁷

8.4 Nader onderzoek

De hoevekaart heeft als oudste kaart een grote invloed gehad op het beeld van de hoeve als moated-site. Door deze kaart te plaatsen in de kadastrale verzamelkaart ontstaat er een nieuwe context waaruit nieuwe aanwijzingen omtrent haar betekenis kunnen worden gedestilleerd. Als dat bij de andere 10 commandeurskaarten ook zou gebeuren zou dat nog meer informatie over deze hoeve en de andere locaties kunnen opleveren.

Daarnaast is een interessant onderzoeksthema, zeker in het licht van de pogingen om de Peelrandbreuk tot UNESCO-erfgoed te laten verklaren, of en op welke wijze, de zone direct naast dit geologische fenomeen geleid heeft tot typische lokale bebouwing en landschappelijke inrichting, niet alleen in Bakel, maar langs de hele Peelrand.

⁷ P33-36, T Kanters

9 Literatuur - bronvermelding

- J. van Aken, *Inspectierapport 2018*, Monumentenwacht Noord-Brabant (Vught 2018)
- R.Berkvens, Booronderzoek Middeleeuwse Hoeve Esp, Gemert-Bakel (Eindhoven 2001)
- M.Bink, *Gemert-Bakel Espesche Hoeve/Commandeurshoeve. Definitief onderzoek*. BAAC rapport 03.149 (Den Bosch 2004)
- J.J.Cuijpers e.a., Historische boerderijen in Het Groene Woud, St. De Brabantse Boerderij, voor boerderij, erf, land en erfgoed (Geertruidenberg 200)
- C.Eggen, Vakwerkbouw, 600 jaar bouwen met hout en leem in Zuid-Limburg en omstreken (Nijmegen 2016)
- S.J. Fockema Andreae e.a., Duizend jaar bouwen in Nederland, (Amsterdam 1962)
- W. van Heugten, *Bezittingen van de commanderij te Bakel Heemkundekring Gemert* (Gemert 1990) 118 -125
- Theo Kanters, *(T)Es(p)buukske* (Gemert, 2016)
- J.R. Mooren, Gemert-Bakel, Espesche hoeve : aanvullend archeologisch onderzoek : BAAC-rapport 02.089 (Den Bosch 2003)
- E.L. van Olst, *Uilkema, een historisch boerderij-onderzoek. Boerderij-onderzoek in Nederland 1914-1934. Deel 1* (Arnhem, 1991)
- R. Paulussen e.a., *Archeologisch rapport Nr. 13044 Neerstraat 13, Bakel*. ArcheoPro (Eijsden 2013)
- M. Schabbink (red.), *Vier eeuwen boeren, Synthese Oogst voor Malta onderzoek: Archeologische sporen van boerderijen en erven 1250-1650* (Amersfoort 2015)
- H. Strijbos, 'Middeleeuwse bakstenen. Productie en formaten in oostelijk Noord-Brabant' in *Brabants Heem*. Jaargang 48 nr.1 ('s-Hertogenbosch 1996) 12 -18.
- Jan Timmers e.a., *Historische boerderijen van Peelland tot Land van Cuijk – handreikingen voor het behoud van het ruraal erfgoed* (Geertruidenberg, 2012).
- J.P.W. Verspay, *Onzichtbare Erven, Het Brabantse platteland in de Late Middeleeuwen* (Diemen 2007)
- inventarisatieformulier gemeentelijke monumenten, Esp 3 Bakel

Archieven en links

Diverse krantenartikelen - www.delpher.nl/

Topografische kaarten - www.topotijdreis.nl/

www.archieven.nl

www.erfgoedgewiki.nl/ Boerderij: Espse Hoeve, Bakel

<https://www.geoparkpeelhorst.nl/>

<https://www.geologievannederland.nl/landschap/landschapsvormen/wijstgronden>

kaartbank.brabant.nl

10 Bijlages

Van de volgende bijlagen zijn de eerste vier eerder verschenen en voor de volledigheid toegevoegd aan deze rapportage. De vijfde is door ons opgesteld aan de hand van kadastrale leggers.

BIJLAGE I

R.Berkvens, Booronderzoek Middeleeuwse Hoeve Esp, Gemert-Bakel (Eindhoven 2001)

BIJLAGE II

J.R. Mooren, Gemert-Bakel, Espesche hoeve : aanvullend archeologisch onderzoek : BAAC-rapport 02.089 (Den Bosch 2003)

BIJLAGE III

M.Bink, *Gemert-Bakel Espesche Hoeve/Commandeurshoeve. Definitief onderzoek*. BAAC rapport 03.149 (Den Bosch 2004)

BIJLAGE IV

T. Kanters

BIJLAGE V

Gegevens kadastrale leggers